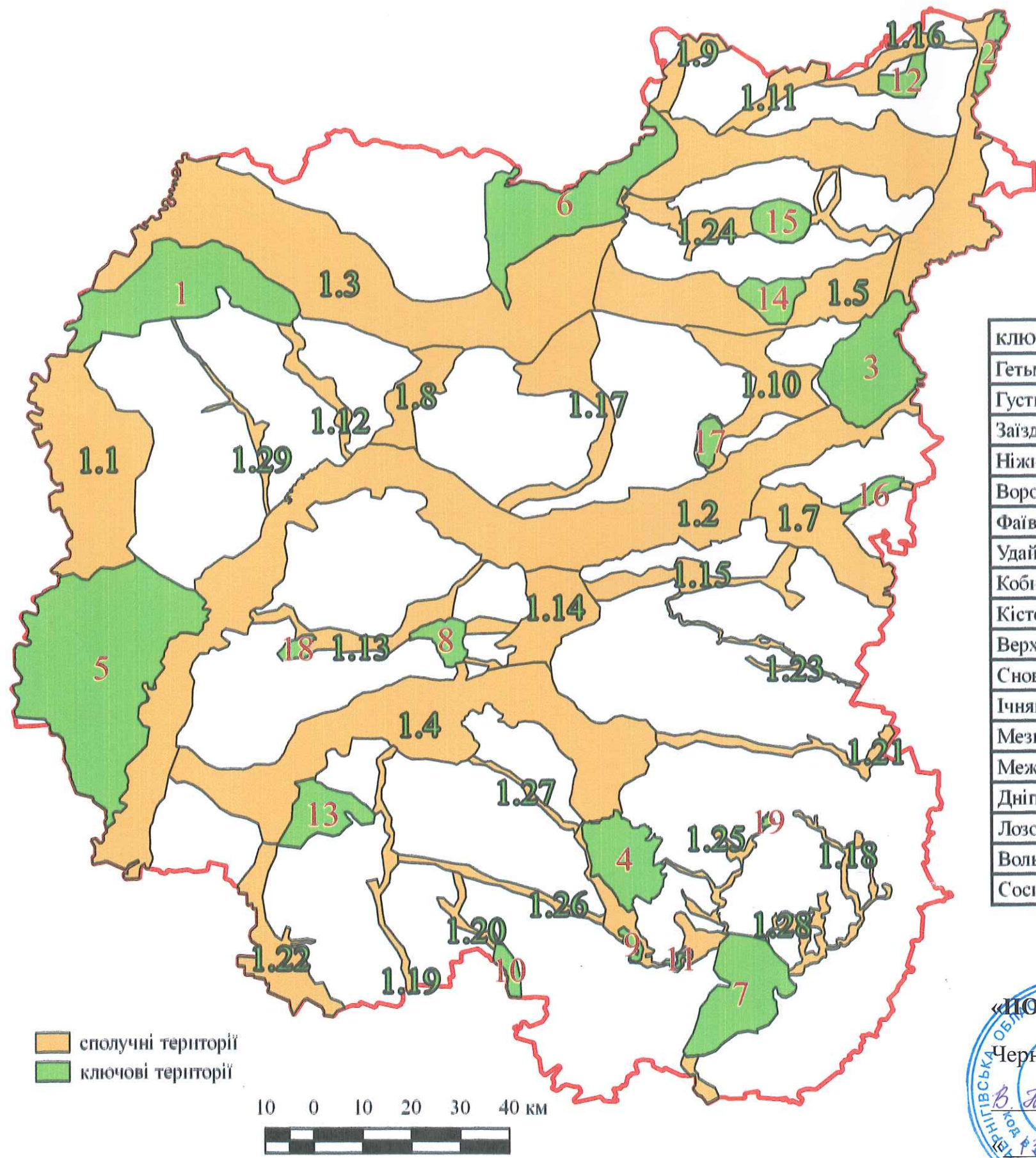

Регіональна схема екомережі Чернігівської області

ключові_території	індекс	значення
Гетьманщина-Свидок	10	регіональне
Густинська	11	регіональне
Заїздівська	9	регіональне
Ніжинська	8	регіональне
Вороб'ївська	12	регіональне
Файвська	15	регіональне
Удайська	7	регіональне
Кобиччанська	13	регіональне
Кістерська	14	регіональне
Верхньо-Деснянська	2	національне
Сновська	6	національне
Ічнянська	4	національне
Мезинська	3	національне
Межиріччинська	5	національне
Дніпровська	1	національне
Лозовська	17	місцеве
Вольницька	16	місцеве
Сосинька	18	місцеве

сполучні_території	індекс	значення
Смолянсько-Вересоцька	1.13	регіональне
Сеймська	1.7	регіональне
Удайська	1.6	регіональне
Носівсько-Супіївська	1.19	регіональне
Остерсько-Удайська	1.4	регіональне
Смолянсько-Доцька	1.15	регіональне
Убідська	1.10	регіональне
Переходівська	1.20	регіональне
Верхньо-Сновська	1.9	регіональне
Менсько-Брецька	1.17	регіональне
Смолянська	1.14	регіональне
Остерсько-Роменська	1.21	регіональне
Лисогірська	1.18	регіональне
Північно-Сіверська	1.16	регіональне
Шаболтасівська	1.5	регіональне
Нижньо-Сновська	1.8	регіональне
Замгласька	1.12	регіональне
Ревнська	1.11	регіональне
Дніпровсько-Сновсько-Сіверська	1.3	національне
Деснянська	1.2	національне
Дніпровська	1.1	національне
Галківська	1.26	місцеве
Борзенська	1.23	місцеве
Білоуська	1.29	місцеве
В'юницька	1.27	місцеве
Сокиринська	1.28	місцеве
Слотська	1.24	місцеве
Бистрицько-Басанська	1.22	місцеве

«ПОГОДЖЕНО»
Чернігівська обласна адміністрація
В. А. [signature]
2017 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
Восьма сесія обласної ради
Чернігівська обласна рада
Тетяна [signature]
обласної ради
«23» лютого 2017 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

рішення восьмої сесії
обласної ради сьомого скликання
23 лютого 2017 року №18-8/VII

Регіональна схема екологічної мережі Чернігівської області

м. Чернігів
2017 рік

ЗМІСТ

	2
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПРИРОДНІ УМОВИ І ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	9
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЕКОМЕРЕЖІ	22
РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ В ОХОРОНІ БІОРІЗНОМАНІТТЯ	32
РОЗДІЛ 4. ПІДХОДИ ДО ПРОСТОРОВОЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	37
РОЗДІЛ 5. ОПИС СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СХЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	48
5.1. Ключові території	48
5.2. Сполучні території	63
РОЗДІЛ 6. ЕЛЕМЕНТИ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ УКРАЇНИ	74
6.1. Дніпровський екокоридор та прилеглі до нього території	74
6.2. Значення екомережі Чернігівщини у національній екомережі України	77
РОЗДІЛ 7. ОХОРОНА БІОРІЗНОМАНІТТЯ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	85
7.1. Роль регіональної екомережі у збереженні хребетних	85
7.2. Роль регіональної екомережі у збереженні лісових та інших територій	88
7.3. Роль регіональної екомережі у гідрофільного фіторізноманіття	90
РОЗДІЛ 8. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	94
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100

ВСТУП

Формування регіональної екологічної мережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття та сприятиме: дотриманню екологічної рівноваги; сприятиме створенню більш екологічно безпечних і благополучних умов для життя і розвитку людини в регіону, запобіганню безповоротній втраті частини гено-, ценофонду, екосистем і ландшафтів області як частини півночі України; забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування; розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екотуризму, відпочинку та оздоровлення населення; ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання; посиленню узгодженості діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у вирішенні частини екологічних проблем.

З метою наукового забезпечення виконання заходів з формування екомережі Чернігівської області передбачалося проведення прикладних досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення ландшафтного різноманіття, в тому числі проведення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найбільш ефективних заходів, що забезпечать збалансоване і невиснажливе використання їх природних ресурсів, інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію моніторингу довкілля у межах екологічної мережі, створення відповідних банків даних і геоінформаційних систем.

Реалізація моделі екомережі Чернігівській області включає систему таких заходів як: створення нових об'єктів природно-заповідного фонду; збільшення площі земель, наданих у користування установам природно-заповідного фонду; збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну та рекреаційну цінність; проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони; запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок; формування системи транскордонних

природоохоронних територій міжнародного значення; збільшення площ захисних лісових насаджень, створення полезахисних лісових смуг та залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

На територіях, складових екологічної мережі Чернігівської області, має бути забезпечено проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню або пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, створення належних умов для їх розмноження та для розселення у природному середовищі.

Об'єкт дослідження: схема регіональної екомережі Чернігівської області та основні її структурні елементи.

Предмет дослідження: основні елементи регіональної екологічної мережі Чернігівської області (об'єкти природно–заповідного фонду; водні об'єкти, водно–болотні угіддя, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги; ліси різних груп; рекреаційні території; інші природні території (сіножаті, луки, пасовища); ділянки, з видами тварин і рослин Червоної книги України; угруповання з Зеленої книги України, радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

Мета і завдання дослідження: розробка схеми регіональної екомережі Чернігівської області та опис її основних структурних елементів, обґрунтування їх цінності і важливості.

Для досягнення даної мети були поставлені такі завдання:

1. Охарактеризувати особливості природно–географічних, біотичних і ландшафтних компонентів території досліджень, з врахуванням розробки схеми регіональної екомережі;
2. Розкрити сучасний стан нормативно–правової бази побудови екомережі і характеристик її компонентів;
3. На основі аналізу природно–заповідної, гідрологічного стану лісової

мережі території досліджень, запропонувати картографічну модельну схему регіональної екомережі Чернігівської області;

4. Зробити опис структурних елементів схеми регіональної екомережі Чернігівської області (ключових і сполучних територій);

5. Розкрити значення регіональної екомережі Чернігівської області в загальнодержавній моделі екомережі та змодельовати її вихід на території сусідніх областей і транскордонні території;

6. З'ясувати роль регіональної екомережі Чернігівської області в збереженні біо–, цено– та ландшафтного різноманіття, розбудови природно–заповідної мережі області і збереженні природної та історико–культурної спадщини.

Виконання даного дослідження передбачало поєднання **таких методів та підходів до організації дослідження**: обробка архівних та нормативно–правових матеріалів, камеральна обробка гербарного та колекційного матеріалу, маршрутно–польові експедиційні дослідження вибраного регіону, збір відповідного польового і робочого матеріалу, картографічні обробки, аналіз одержаних практичних даних з метою теоретичного узагальнення, розробка схеми регіональної екомережі.

В результаті проведених досліджень запропоновано схему регіональної екомережі Чернігівської області, в якій виділено такі основні елементи: 19 ключових територій (з них 6 – національного значення, 9 – регіонального, 6 – локального значення), 29 сполучних територій (з них 3 – національного значення, 18 – регіонального, 8 – локального значення)). Ключеві та сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виділені на основі прийнятих критеріїв вибору. Здійнено їх опис і характеристики цінності щодо охорони біо–, цено– та ландшафтного різноманіття.

Практична спрямованість одержаних результатів На розробленій схемі "Регіональної екомережі Чернігівської області" позначені структурні елементи екомережі, їх локалізація, власні назви, які наведені в таблицях, зроблено відповідні позначення на картографічному матеріалі і відповідним чином зроблено опис всіх її елементів.

РОЗДІЛ 1.

ПРИРОДНІ УМОВИ І ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чернігівська область займає площу 32,9 тис. км² (з півночі на південь вона простягнулась майже на 220 км, а з заходу на схід – на 180 км) [26].

В геоструктурному відношенні північна частина області розміщена на схилі Воронезького щита, південна і центральна пов'язані з рифтовою зоною та північним бортом Дніпровсько–Донецької западини.

Розташована Чернігівська область на півночі України, у 2-х фізико–географічних зонах – Полісся та Лісостепу, що обумовлює своєрідність її ландшафту (рис. 1.1.). Більша частина область розміщується у Придніпровській низовині, південна її частина у межах Полтавської рівнини і має переважно рівнинну, злегка хвилясту поверхню, абсолютні висоти 100–220 м [26].

Переважають ерозійно–аккумулятивні форми рельєфу (річкові долини, яри, балки) у поєднанні з аккумулятивними (льодовикові і водно–льодовикові вали, зандрові рівнини). Виключенням є сильно еродовані території Придеснянського плато (західні відроги Середньоросійської височини), численні лесові "острови" у північній та південно–східній частинах Чернігівської області, а також болота і знижені та перезволожені території давніх річкових та прохідних долин.

Клімат Чернігівської області помірно–континентальний, з досить теплим літом та порівняно м'якою зимою. Північна частина області розташована у помірно теплій вологій агрокліматичній зоні (до 650 мм опадів на рік), а південна – у теплій, недостатньо зволоженій зоні (до 450 мм опадів на рік). Межа між агрокліматичними зонами майже відповідає зональній границі "Полісся – Лісостеп". Середня температура січня від –7 С° до –8С°, а липня +19...+19,5 С° [26]. Довготривалість безморозного періоду в області становить: у повітрі – 160 – 180 днів, на ґрунті – 140 – 150 днів. Більшість

опадів випадає у теплий період року. Серед несприятливих природних процесів, які негативно впливають на сільське господарство, найбільший вплив мають суховії, які частіше трапляються у травні та серпні і тривають 5 – 9 днів, а також посухи, які бувають у ці ж місяці, але не щорічно (через 2–3 роки.)

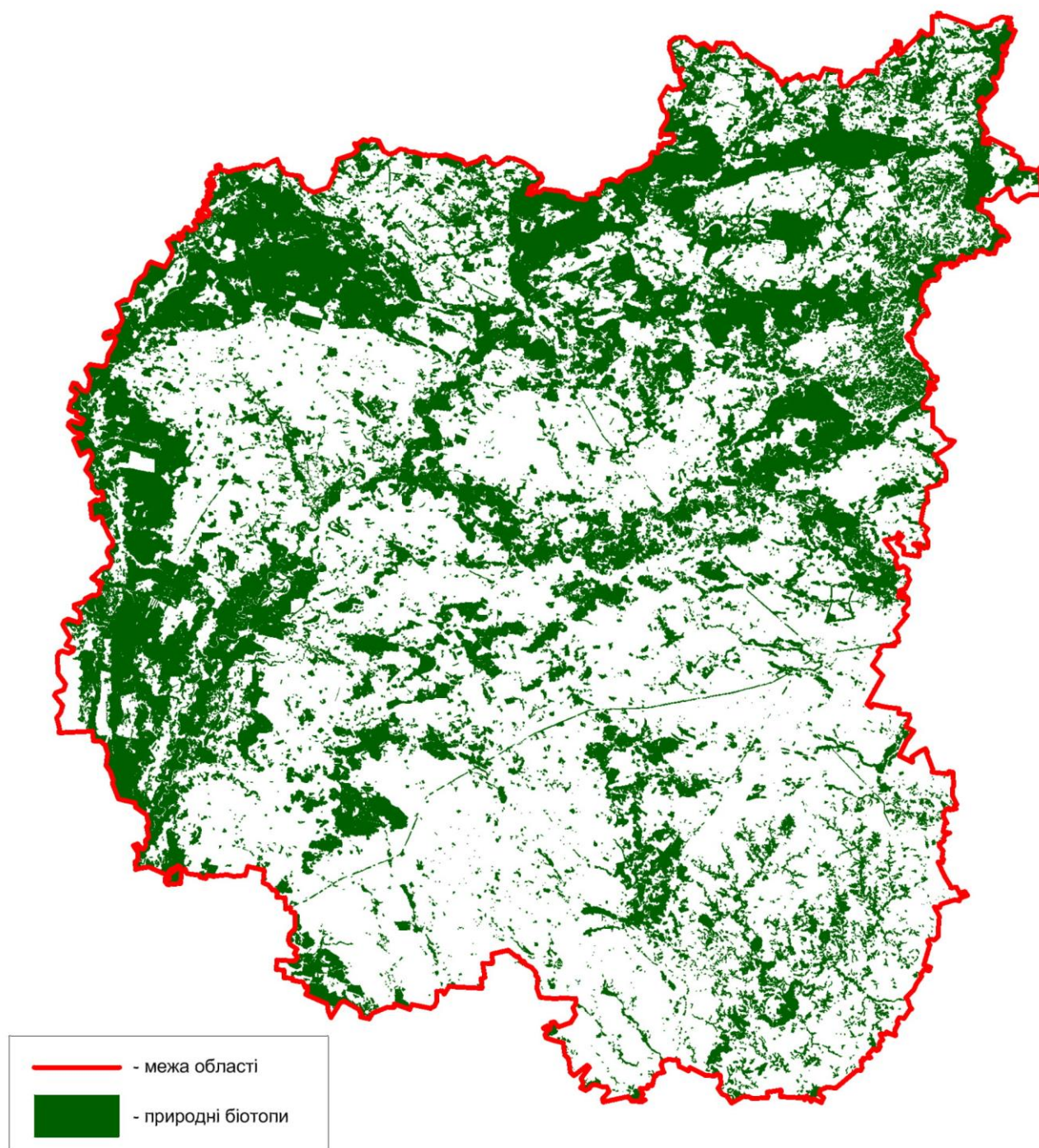

Рис. 1.1. Природні біотопи Чернігівської області

Гідрологічна мережа Чернігівської області включає 1570 великих, середніх та малих річок різного розміру. Загальна довжина річкової мережі складає 8336 км, в тому числі великих річок – 596 км, середніх – 723 км, малих – 7017 км (рис.1.2.). Територією області протікають такі великі річки, як: Дніпро (91 км), Десна (505 км); середні – Сож (30 км), Судость (17 км), Сейм (56 км), Снов (190 км), Остер (195 км), Супой (25 км), Удай (195 км), а також 1560 малих річок [26].

Найбільше господарське значення мають водні ресурси середніх і великих річок, яких налічується 10 об'єктів загальною площею 1319 км. Середньорічний стік річок складає 29,4 км³. Біля 65% стоку річок проходить у період весняної повені, в середині літа та восени.

В області є понад 1800 озер, ставків та водосховищ, водна поверхня яких складає близько 0,3% площі області, в тому числі 26 великих озер.

Річка Десна (загальна площа басейну – 88,9 тис. км²) є другою за величиною на території Дніпра річкою після Прип'яті та першою за довжиною (1130 км) його лівобережною притокою [26]. В басейні Десни, в середній за водністю рік, формується біля 22% поверхневого стоку Дніпра, і біля 15% стоку усіх його основних притоків.

На території області є майже всі типи ґрунтів, які характерні для Полісся та Лісостепу України. Найбільш розповсюджені поліські дерно–підзолисті ґрунти (680 тис. га); сірі, темно–сірі лісові та близькі до них опідзолені чорноземи займають 508 тис. га; малогумусні вилужені чорноземи займають 113,4 тис. га, а типові для лісостепу малогумусні чорноземи – 272 тис. га [2, 26]. Ґрунти лучного, болотного ряду, а також торф'яні ґрунти поширені окремими ділянками, і разом складають близько 840 тис. га. В області було осушено біля 230 тис.га перезвожених земель та зрошується біля 15 тис. га сільгоспугідь.

Земельний фонд Чернігівської області складає 3190,3 тис. га. Аналіз його структури дозволяє констатувати наступне: 2099 тис. га (65%) зайнято сільського господарським угіддями, ліси та інші лісопокриті комплекси –

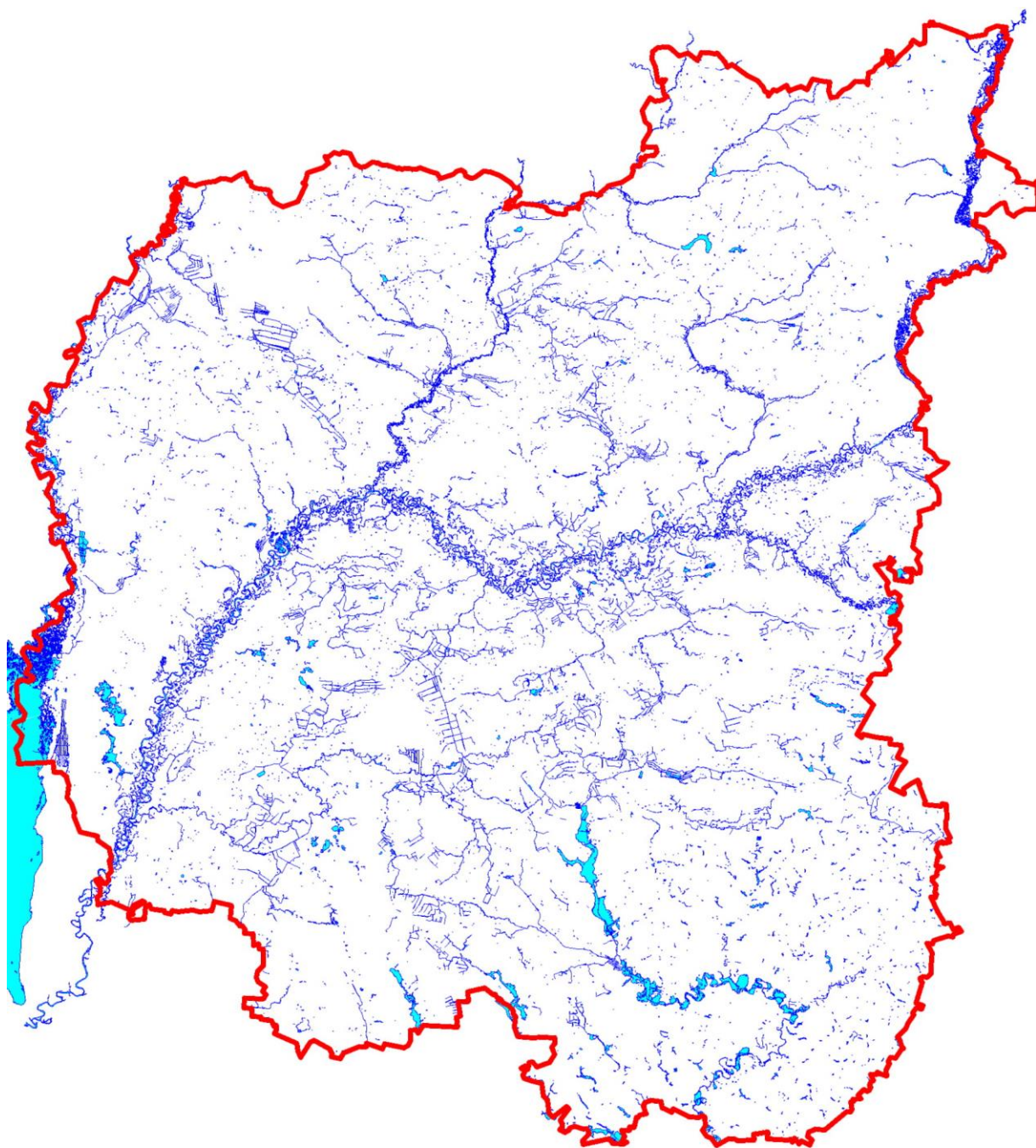

Рис. 1.2. Водно–болотні угіддя Чернігівської області

717,7 тис. га (22,5%), забудовані землі – 99,7 тис. га (3,1%), заболочені землі – 121,4 тис. га (3,8%), відкриті (без рослинного покриву землі) – 28,2 тис. га (0,9%), під водою – 67,8 тис.га (2,1 %), інші землі – 56,5 тис.га (1,8 %) [16].

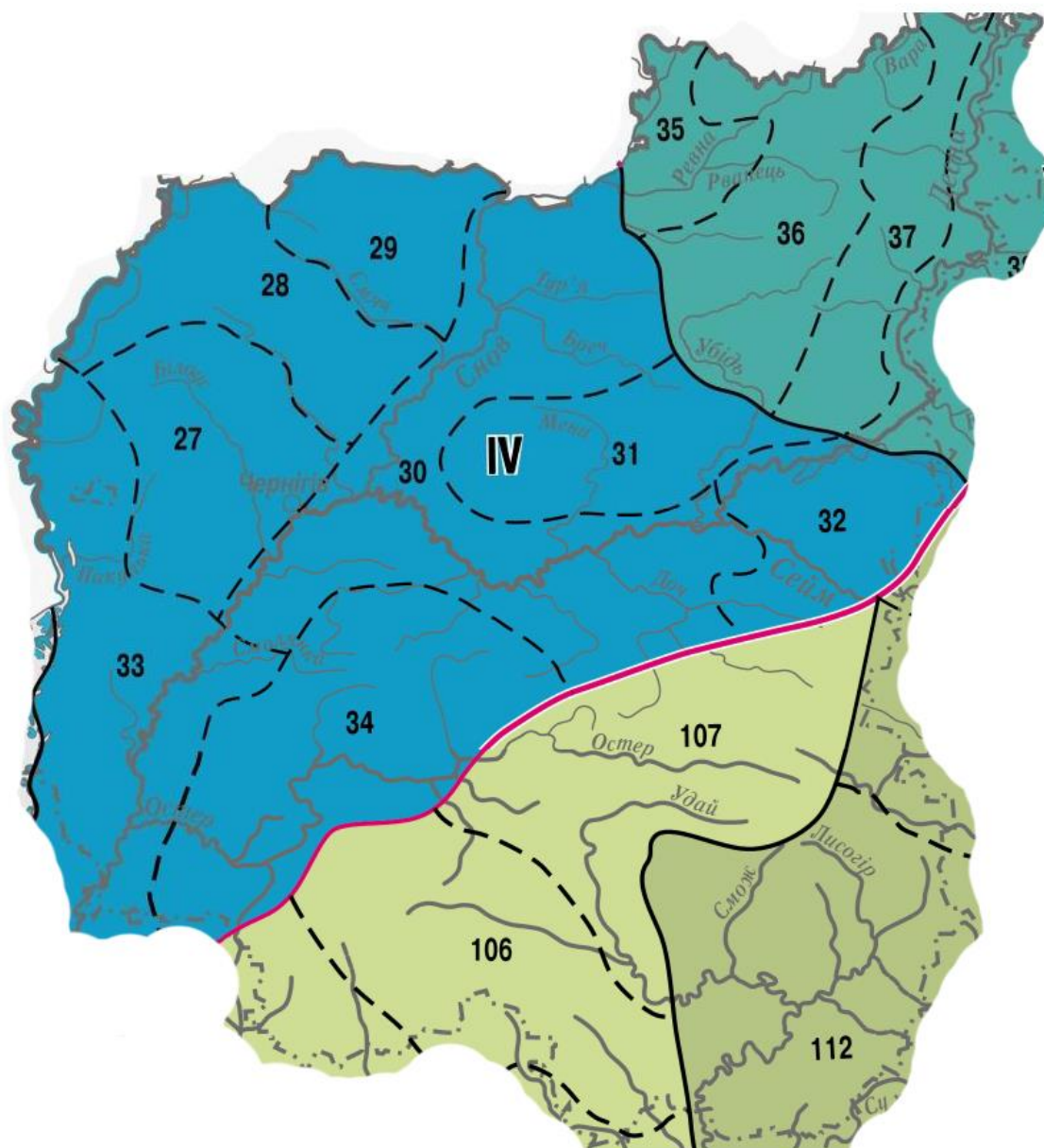
Рослинність Чернігівщини у природному стані збереглася приблизно на третині її території, переважно у поліській частині області, це ліси, луки і болотні угруповання. У лісах на півночі області переважає *Pinus sylvestris* L. (73%), а на півдні – *Quercus robur* L. (44%) [2].

За ландшафтними особливостями Чернігівщина поділяється на 4 такі фізико–географічні області: Чернігівське і Новгород–Сіверське Полісся та Північнопридніпровська терасова низинна область та Північнополтавська височинна область (рис.1.3.).

Чернігівське Полісся охоплює близько 13 тис. км² у північно–західній частині області і являє собою слабохвилясту піщану рівнину морено–льодовикового походження з розповсюдженими тут боровими та суборовими лісами. Рілля займає тут близько 42% площі. Для нього характерна наявність незначно піднятих лесових "островів" , які складаються з лесових суглинків та має якості, притаманних північно– лісостеповим еродованим ландшафтам. Численні пониження (давні річкові та прохідні долини) досить заболочені.

Новгород–Сіверське Полісся площею 5,5 тис. км² займає північно–східну частину області. Основу його складає Придеснянське лесове ерозійно–денудаційне плато з численними глибокими ярами, які врізані до корінних крейдяних порід. Є тут і карстові заглибини. Рілля тут займає близько 45% площі.

На півдні Чернігівської області 7,3 тис. км² займають ландшафти знижених слабохвилястих дрівноалювіальних лесових рівнин (Дніпровські тераси) з численними лощинами, балками і западинами (степові блюдця). Близько 73% площі становить рілля.

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА РІВНИНА

ЗОНА МІШАНИХ (ХВОЙНО-ШИРОКОЛИСТЯНИХ) ЛІСІВ
Поліський край

IV Область Чернігівського Полісся

Райони: 27 Любецько-Чернігівський
28 Замглайсько-Седнівський
29 Добрянсько-Городнянський
30 Корюківсько-Щорський
31 Сосницько-Менський
32 Коропсько-Батуринський
33 Дніпровсько-Нижньодеснянський
34 Козелецько-Куликівський

V Область Новгород-Сіверського Полісся

Райони: 35 Середньососнівсько-Ревненський
36 Холминсько-Костобобрівський
37 Понорницько-Новгород-Сіверський

ЛІСОСТЕПОВА ЗОНА

Подільсько-Придніпровський край

Лівобережнодніпровський край

XX Північнопридніпровська терасова низовинна область

Райони: 106 Носівсько-Линовицький
107 Ніжинсько-Бахмацький

XXI Північнополтавська височинна область

Райони: 112 Ічнянсько-Лохвицький

Рис. 1.3. Фізико-географічне районування Чернігівської області [14]

Південний схід області являє собою незначно підняту, глибоко розчленовану річковими долинами, ярами та балками лесову рівнину (Полтавське плато). Майже всі придатні землі тут займає рілля (до 86% площі).

Геоботанічне районування нагадує за своєю структурою фізико-географічне. [2, 5, 26]. Геоботаніки поділяють область таким чином:

Область Європейська широколистянолісова

Провінція Східноєвропейська,

Підпровінція Поліська,

Округ Чернігівсько–Новгород–Сіверський (Східнополіський):

- ✓ дубово–соснових лісів.

Райони:

- ✓ *Ріпкінсько–Добрянський* соснових лісів зеленомохових, евтрофних відкритих боліт, торф'янистих та болотистих лук.
- ✓ *Городнянський* дубово–соснових і соснових лісів, евтрофних осокових та осоково–гіпнових боліт.
- ✓ *Щорсько–Семенівський* соснових зеленомохових лісів, евтрофних боліт.
- ✓ *Новгород–Сіверсько–Понорницький* дубово–соснових лісів, дубових лісів, заплавних лук.
- ✓ *Чернігівсько–Сосницький* дубово–соснових та дубових лісів, справжніх лук.
- ✓ *Остерський* соснових лісів, зеленомохових лісів, лишайникових лісів, евтрофних осокових боліт, справжніх лук.
- ✓ *Олишівсько–Коропський* дубових лісів ліщинових, справжніх лук, евтрофних боліт.

Область Європейсько–Сибірська лісостепова.

Провінція Східноєвропейська.

Підпровінція Лівобережнопридніпровська.

Округ Бахмацько–Кременчуцький терасових лучних степів, терасових дубово–соснових лісів, заплавних лук, евтрофних боліт, лучно–галофітної рослинності.

Райони :

- ✓ *Баришівсько–Бориспільський* широколистяних лісів, сосново–дубових лісів, галофільно–лучної рослинності, низинних боліт.
- ✓ **Бобровицько–Бахмацький** галофітної рослинності, лучних степів, низинних боліт і в'язово–дубових лісів.

Округ Роменсько–Поптавський лучних степів, дубових лісів, дубово–грабових лісів, та дубово-соснових лісів, евтрофних боліт.

Райони:

- ✓ **Прилуцько–Роменський** лучних степів, дубових та грабово–дубових лісів, заплавних лук, низинних боліт.

Рослинний світ Чернігівщини включає понад 900 видів судинних рослин, що становить біля 18,4% від загальної кількості судинних рослин, поширених в Україні.

Згідно "Зоогеографічного районування України" Чернігівська область поділяється таким чином:

- область Палеоарктична;
- підобласть Бореальна Європейсько–Сибірська;
- провінція Європейсько–Західносибірська лісова;
- округ Східноєвропейський;
- район Мішаного лісу та лісостепу;
- ділянка Східноєвропейського мішаного лісу;
- підділянка Східного (Чернігівського та Новгород–Сіверського) Полісся;
- ділянка Східноєвропейського листяного лісу і лісостепу;
- підділянка Лівобережна.

Тваринний світ характеризується ще більш багатим видовим складом, який становить близько 41% від загальноукраїнського. Так, на території Чернігівської області поширені найпростіші 600 видів; членистоногі – 1500 видів; риби – 50, земноводні – 11 видів; плазуни – 7 видів; птахи – 286 вид; ссавці – 48 видів. Ландшафти Чернігівського та Новгород–Сіверського Полісся, характеризуються різними річководолиними (заплавні, терасові, притерасові) та межирічними (при вододільними) природними територіями, які різностаново збережені. Серед них наближені до первинних лісові ландшафти, та дуже змінені меліоративними системами лучні і болотні (рис. 1.4.). На території поліської частини області збережені значні лісові масиви простягаються від нижньої течії Сожу до Снову, вдовж Дніпра (смугою місцями до 20 км та на межиріччі Дніпро–Десна).

Басейн Десни характеризується неширокою (від 2 до 10 км, місцями більше) смугою лісів в середній течії та пониззі; фрагментарно ліси поширені у заплавах Десни і Снову, на Лівобережжі Десни вище Чернігова; на її Правобережжі - значною залісеністю відзначається все Новгород–Сіверське Полісся та північний схід Чернігівського Полісся. Досить збереженими є також заплавні комплекси Десни, Сейму, Ревни, Снову, Сожу, Дніпра до верхів'я Київського водосховища, окремих малих річок, басейнів яких не зазнали або мало трансформовані меліорацією.

Для Лівобережного Полісся властивий високий ступінь поширення природних територій, значна частина яких зберігає потенціальні можливості відновлення до попередніх природних станів, частково через залісення або залуження. Тут доцільно створити Сновський природний заповідник (Сновський національний природний парк), в якому б поєдналися завдання збереження мальовничої присновської природи та історико–культурна спадщина поліського дохристиянського села.

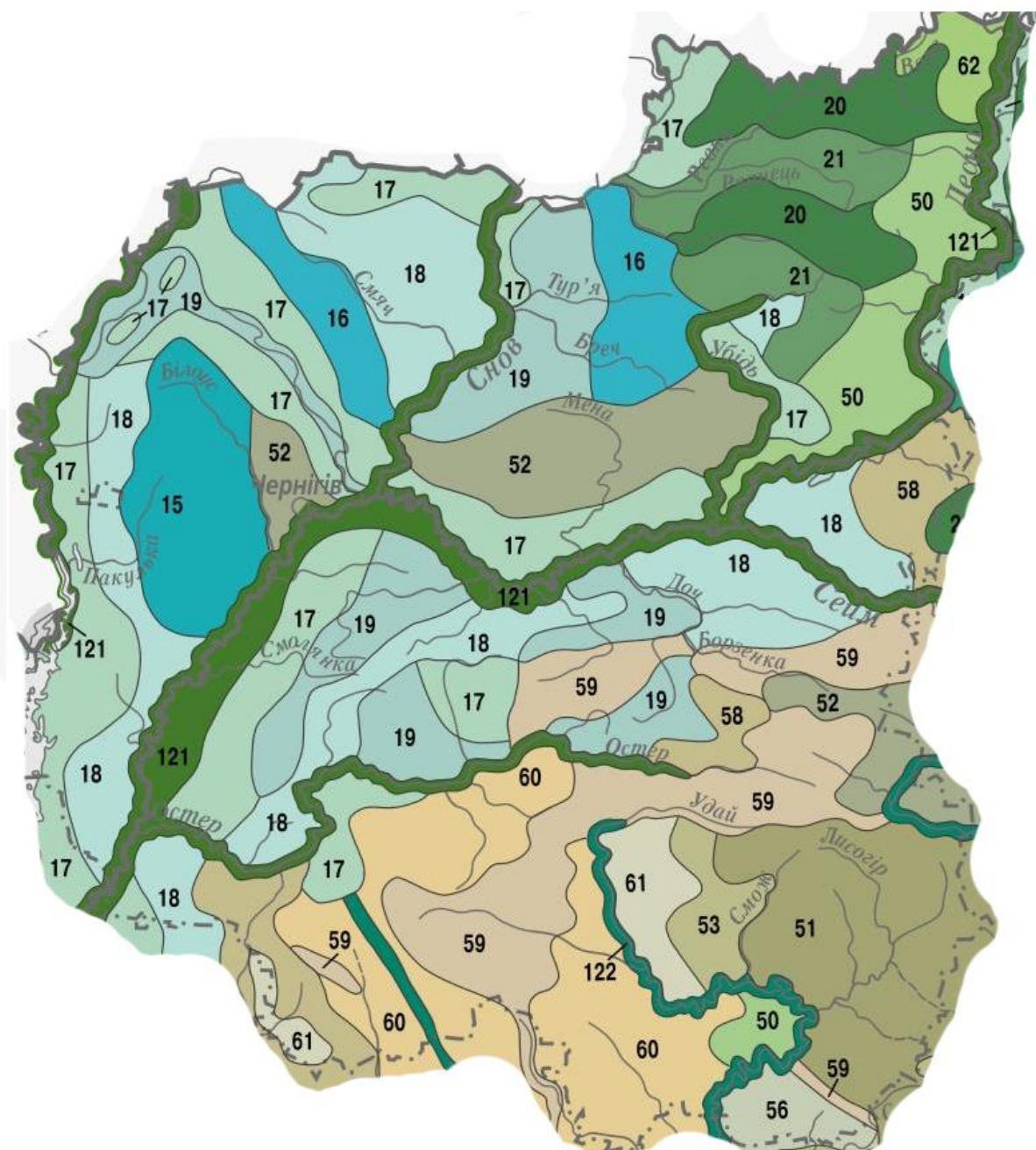

Рис. 1.4. Ландшафти Чернігівської області

РІВНИННІ ЛАНДШАФТИ

ХВОЙНО-ШИРОКОЛИСТЯНО-ЛІСОВІ ЛАНДШАФТИ

Низовини з потужним антропогеновим покривом на неоген-палеогенових відкладах

- 15

Моренно-зандрові низовини, горбисто-пасмові, з дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами, під суборами
- 16

Зандрові низовини, плоскі, з дерново-підзолистими, дерновими глієвими і торфово-болотними ґрунтами, з вологотравними луками та болотами, острівними борами та суборами
- 17

Піщані тераси, хвилясто-горбисті, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, під острівними борами та суборами
- 18

Алювіально-зандрові низовини, хвилясті, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, під суборами
- 19

Плоскі низовини (давні долини), слабо дреновані з дерново-підзолистими та дерновими шаруватими лучними ґрунтами, під луками, болотами і торфовищами, з вільховими сугрудками

Височини та низовини з малопотужним антропогеновим покривом на крейдових відкладах, місцями перекритих неоген-палеогеновими відкладами

- 20

Моренно-зандрові низовини, горбисті, з останцями корінних порід, з дерново-підзолистими піщано-супіщаними ґрунтами, під суборами і субборами
- 21

Алювіально-зандрові низовини, хвилясті, з карстовими западинами, з дерново-підзолистими ґрунтами, переважно під борами і суборами

ЛІСОСТЕПОВІ ЛАНДШАФТИ

Низовини і височини з потужним антропогеновим покривом на палеогенових відкладах

- 50

Лесові височини, горбисті, сильно розчленовані, з давньозсувними останцями, з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, "нагірними" дібровами
- 51

Лесові низовини, плоско-горбисті, сильно розчленовані ерозійною та річковою мережею із степовими блідцями, потужними малогумусними і вилугуваними чорноземами, острівними дібровами
- 52

Лесові низовини, полого-хвилясті, слабо розчленовані на вододілах та більш еродовані в прирічкових територіях, з численними долинами та балками, з потужними малогумусними та опідзоленими чорноземами, сірими та темно-сірими опідзоленими ґрунтами терас, зі значними масивами дібровних та грудових лісів
- 53

Лесові низовини, плоскі та пологоувалисто-шишакові, розчленовані широкими полого-схиловими і неглибокими короткорозгалуженими балками, з численними степовими блідцями, з потужними малогумусними чорноземами та темно-сірими опідзоленими ґрунтами під грудовими і сугрудковими лісами терас
- 56

Лесові низовини, полого-хвилясті, з чорноземами типовими середньогумусними, острівними дубовими та грабово-дубовими дібровами та лучними степами
- 58

Лесові тераси з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, острівними дубовими дібровами
- 59

Лесові низовини, терасові, слабодреновані, з давньоозерними зниженнями, з комплексом ґрунтів – чорноземів малогумусних опідзолених, чорноземно-лучних солонцюватих та лучно-солончаків
- 60

Лесові низовини – давні прохідні долини, низькі, слабохвилясті, з чорноземно-лучними, дерново-лучними, дерновими глієвими, місцями торфово-болотними ґрунтами
- 61

Піщані тераси, горбисті, з дерново-підзолистими ґрунтами, борами і суборами
- 62

Височини з антропогеновим покривом на крейдових і палеоген-неогенових відкладах
- Лесові височини, сильно розчленовані ярами та балками, врізаними до крейдових відкладів, з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з дібровами

Продовження рис. 1.4. Ландшафти Чернігівської області [26].
Пояснювальна записка до карти.

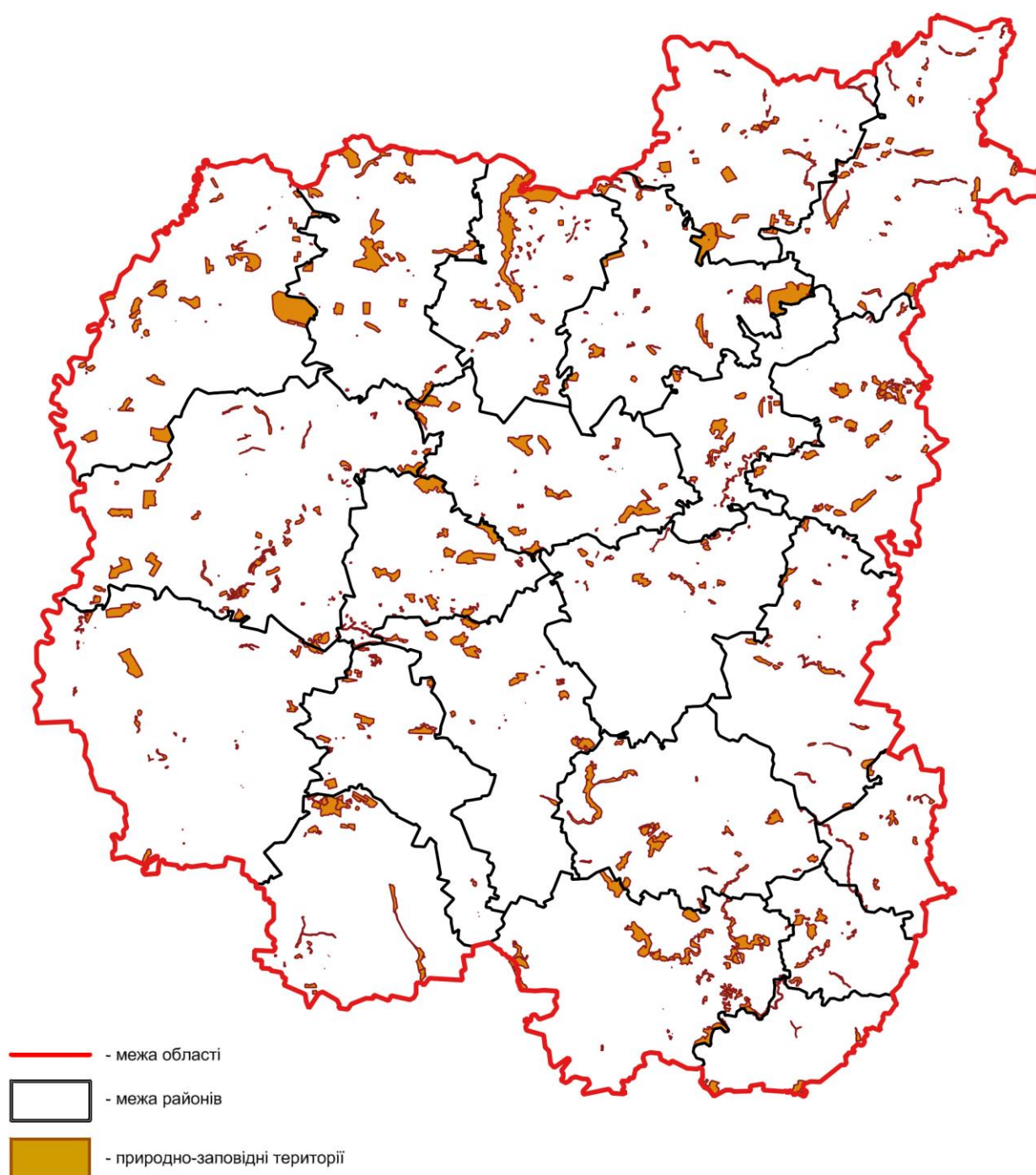

Рис. 1.5. Розподіл різних категорій природно-заповідних об'єктів по адміністративним районам Чернігівської області

Для охорони, збереження і відтворення рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин, ландшафтів, цінних природних комплексів, які мають значну наукову, історичну, екологічну та естетичну цінність, в області сформована мережа природно-заповідного фонду, яка включає 8 категорій [16, 18]. (Рис.1.5.)

Станом на 01.12.2016 р. природно-заповідний фонд Чернігівської області налічує 663 об'єкти загальною площею 260727,12 га, що становить 7,8% від загальної площі області, з них 23 об'єкти мають загальнодержавний статус.

Природно-заповідний фонд Чернігівської області складають 8 категорій об'єктів: 2 національні природні парки ("Ічнянський" та "Мезинський", площею відповідно 9665,8 га і 31035,2 га), 3 регіональні ландшафтні парки "Міжрічинський" (площею 87672,9 га), "Ялівщина" (168,7 га), Ніжинський (6122 га), 447 заказник (загальна площа – 114688,5 га), 137 пам'ятки природи (загальна площа – 868,01 га), 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (загальна площа – 372,9 га), 52 заповідні урочища (загальна площа – 17538,26 га), дендропарки "Тростянець" (площею 204,7 га), "Прилуцький" (11,9 га), "Менський" зоопарк.

РОЗДІЛ 2.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЕКОМЕРЕЖІ

Створення екомережі є певним кроком розвитку заповідної справи в нашій державі, однією з складових входження її в систему європейської співпраці в сфері збереження біо- і ландшафтного різноманіття та середовищ існування.

Правові засади створення екомережі були закладені ще в 1991 році, у Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" (ст. 60), де зазначено, що "природні території та об'єкти, які підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, пожезохисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України..." [8]. Але реалізація даної ідеї була здійснена в 2000 році шляхом прийняття Закону України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки" (21.09.2000) та в 2004 році Закону України "Про екологічну мережу" [9, 30, 37]. Також, Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань формування, збереження та використання Всеєвропейської екомережі, створенні транскордонних елементів екомережі.

Для розвитку екомережі України важливе значення має використання можливостей міжнародної співпраці у сфері збереження біологічного, ценотичного і ландшафтного різноманіття, зокрема участі України у відповідних конвенціях, і міжнародних угодах (Бернська, Боннська, Рамсарська, Карпатська конвенції) [30].

Програмою перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники", 1994) передбачається розробка стратегії розвитку природно-заповідної справи в рамках реалізації єдиної територіальної природоохоронної системи, визначення організаційно-правових засад її

формування, охорони та управління нею.

Національна екологічна мережа входить до складовою частиною до Пан-європейської екомережі, яка стане практичним втіленням Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, розробленої Радою Європи і прийнятої Міністрами довкілля в Софії у жовтні 1995 р. на конференції "Довкілля для Європи". В рамках європейських підходів до розбудови екомережі слід зазначити, що європейських країнах передбачається її створення не лише з метою підтримання екологічного балансу, але й для оптимізації структури природокористування, рекреації, туризму та інших функцій в рамках підходів до природної та історико-культурної спадщини.

Згідно з законодавством України про екологічну мережу (ст. 3, 2004) екологічна мережа виступає як єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні [9, 37].

Відповідно до Концепції Всеєвропейської екологічної мережі структура Української екологічної мережі складається з широтних та меридіальних природних коридорів різного порядку, які з'єднують природні регіони (ключові елементи), буферних зон, які зменшують вплив негативних чинників на природні регіони та коридори [30].

Також, до структурних елементів екомережі України та її регіональних складових відносяться відновлювальні території та території природного розвитку. Вони поєднуючись створюють екомережу, яка структурно і функціонально об'єднує осередки біо– та ландшафтного різноманіття в єдину

систему.

Ключові території (екологічні вузли, природні ядра) забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів біота ландшафтного різноманіття. Вони виступають як території важливого біологічного значення, та інтегровані в об'єднану ландшафтну структуру.

Природні ядра (ключові території, ядра біорізноманіття) – це території збереження різноманіття на його різних рівнях, від видового, екосистемного і до ландшафтного та середовищ існування біоти [9]. Перелік ключових територій екомережі включає території та об'єкти природно–заповідного фонду, водно–болотні угіддя міжнародного значення, інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси. Головне їх призначення – виконання регіональної екостабілізуючої ролі в окремому регіоні.

Ці території виконують важливу біологічну і екологічну роль, і характеризуються значною різноманітністю видів, форм ландшафтів і середовищ існування, відіграють важливе значення для збереження раритетних видів. Площа їх залежить від території, на якій збереглося природне різноманіття, поширення рідкісних видів або біогенетичних зв'язків з іншими природними територіями, але не повинна бути меншою 500 га для локальних природних ядер.

Природні ядра є вузловими елементами екомережі та територіями найбільшого різноманіття, основними критеріями відбору природних ядер є ступінь природності пропонованої території та її різноманіття; рівень багатства біорізноманіття; рідкісність різноманіття; представленість раритетної групи видів; репрезентативність різноманіття; типовість різноманіття; оптимальність її площі та природність меж; можливість інтеграції в екомережі вищого рангу [9].

В природному ядрі розрізняють біоцентри (території найбільшої концентрації біорізноманіття, високого ступеня природності) та буферні зони (захисні зони, які захищають біоцентри від дії зовнішніх негативних факторів різної природи).

Екологічні коридори (сполучні території) – це просторові структури, які зв'язують між собою природні ядра і включають існуюче біорізноманіття різного ступеню природності і збереженості, та середовища його існування, та частково території ренатуралізації [9]. Вони забезпечують підтримання процесів репродукції, обміну генетичним матеріалом, розповсюдженню, міграції та поширенню видів на сусідні території. Також, вони можуть виступати окремими територіями з густою мережею ареалів.

В цілому ж екокоридори виступають як шляхи міграції, колонізації і обміну генетичним матеріалом на різні географічні відстані, їх структурування, розміри та форма можуть бути різними (від лінійної до видовженої, від прямої до звивистої).

Важливим є те, що вони повинні включати найбільшу кількість природних об'єктів, проходити на основі природних границь і були достатньо широкими для створення відповідних умов для різноманіття. Звичайно, вони суцільні, але повинні мати і неперервний характер. Так, чим вужчим є екокоридор, тим гірше він виконує свої функції, і чим він ширший, тим є оптимальнішим його призначення.

Буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх антропогенних впливів. Вони повинні виступати як території з обмеженим природокористуванням, що доповнюють вищезгадані і відображають екозв'язки природних околиць, як проміжні ланки природних територій з територіями господарського природокористування.

Відновлювані території (території ренатуралізації) забезпечують формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану [9]. Перелік відновлюваних територій екомережі включає території, що являють собою порушені землі, деградовані і малопродуктивні та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування екомережі. До таких груп також можна віднести осушені та частково розроблені торфовища, перевипасені луки, зріджені ліси,

частково осушені болота, в окремих випадках це можуть бути інтенсивно використані в минулому агроценози.

Території ренатуралізації є територіями для відновлення цілісності зв'язків в природних ядрах і екокоридорах. Вони можуть бути територіями з повністю або частково деградованими природними складовими, але із збереженими середовища існування, що сприятиме їх швидкому відновленню.

Розробка екомережі здійснюється для виконання таких основних функцій як забезпечення цілісності складових елементів екомережі; збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів на цій території; призупинення втрат природних та напівприродних територій; забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів природно–заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні, розвитку екомережі; забезпечення участі громадян та їх об'єднань у розробленні пропозицій і прийнятті рішень щодо формування, збереження та використання екомережі; та забезпечення поєднання національної екомережі з екомережами сусідніх країн, що входять до Всеєвропейської екомережі, всебічний розвиток міжнародної співпраці у цій сфері [9, 30].

Основою екомережі є система природно–заповідних територій України, яка згідно з Законом України "Про природно–заповідний фонд України" нараховує – 11 категорій об'єктів. Серед них (ст. 3 Закону про ПЗФ) до природно–заповідного фонду (далі ПЗФ) України належать [7]:

- природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

- штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки–пам'ятки садово–паркового мистецтва.

Крім того заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки та парки–пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх

екологічної і наукової, історико–культурної цінності можуть мати загальнодержавний або місцевий статус охорони.

Кожна з категорій об'єктів природно–заповідного фонду мають свої статуси охорони та рівні охоронних режимів, які визначаються на основі їх нормативно-законодавчих засад і охоронних зобов'язань.

Природно–заповідні об'єкти, які належать до категорії природних територій в екомережі мають виконувати основні функції її природних осередків (ключові території), а в більшості випадків формувати сполучні території (екокоридори).

Штучно створені об'єкти природно–заповідного фонду також можуть виступати осередками збереження і відтворення біорізноманіття.

Це поєднується з видами використання територій та об'єктів природно–заповідного фонду, які згідно статті 9 Закону "Про ПЗФ України" можуть використовуватися: у природоохоронних цілях; у науково–дослідних цілях; в оздоровчих та інших рекреаційних цілях; в освітньо–виховних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища [7].

Рівень природно–заповідних територій загальнодержавного значення дозволяє розглядати окремі з них в ранзі міжнародних статусів (існуючих або перспективних). Місцевий рівень, природоохоронних об'єктів може розглядатися в якості складових екологічних коридорів, територій ренатуралізації та буферних зон.

Також до складу екомережі входять землі водного фонду, водно–болотні угіддя, водоохоронні зони річок та озер; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами, землі рекреаційного призначення; ряд природних територій, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність; ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення (пасовища, луки, сіножаті); та

радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом [7].

Землі водного фонду виступають як території з відповідними природоохоронними та екологічними функціями та режимами обмеженої господарської діяльності. Так, особливій охороні підлягають малі річки (ст. 80, Водний кодекс України, водоохоронні зони (ст. 87), прибережні захисні смуги (ст. 88–90), смуги відведення (ст. 91), берегові смуги водних шляхів (ст. 92) і зони санітарної охорони (ст. 93), також передбачається створення природно-заповідних об'єктів з метою охорони водних ресурсів (ст. 94) [7].

Ліси на території України мають екологічне значення і обмежену експлуатаційну роль, насамперед за категорією захищеності лісів (ст. 36, Лісовий кодекс України (1994)), вони виконують: водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі [].

Сучасні підходи до ведення лісового господарства створюють підстави для подальшої екологізації лісогосподарської діяльності, удосконалення режиму лісокористування із збереженням захисних функцій лісів, зокрема як середовища існування біорізноманіття, цілісності, багатогранності та невиснажливості використання лісових ресурсів.

Вартими уваги в якості складових екомережі є території, які мають порушені ландшафти, внаслідок різних видів антропоічних впливів на них. Це насамперед, малопродуктивні і порушені в результаті агровиробництва. еродовані, виснажені землі, з яких варто зняти антропогенний тиск і надати можливість для природного самовідновлення та створити умови для їх ренатуралізації. Вони шляхом залісення, залуження і заболочення, поступово можуть відновити умови для відтворення і розвитку на них відповідного біорізноманіття.

Слід відзначити, що включення територій та об'єктів до переліку екомережі не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача.

Включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів

екомережі не завдає шкоди правам тих, на чий території вони розташовані. Власники і користувачі територій та об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно—збалансованого та раціонального використання.

Державне управління у сфері формування, збереження та використання екомережі здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство екології і природних ресурсів, місцеві органи в галузі хорони довкілля, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом [7, 9].

Державне управління у сфері формування, збереження та використання екомережі здійснюється із залученням громадян та їх об'єднань і забезпеченням їх широкого доступу до інформації з цих питань.

З метою координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади з проблем екомережі створюються координаційні ради з питань формування екомережі, до діяльності яких входять такі питання:

- ✓ аналіз стану виконання основних положень Загальнодержавної програми формування національної екомережі України;
- ✓ участь в розробці схем формування екомереж України (загальнодержавної, регіональних та місцевих);
- ✓ сприяння реалізації міжнародних програм і проектів технічної допомоги, спрямованих на формування національної екомережі;
- ✓ забезпечення широкого інформування населення про стан та перспективи формування екомережі;
- ✓ підготовка пропозицій щодо формування основних засад державної політики і механізму її реалізації в галузі збереження біо— та ландшафтного та різноманіття;
- ✓ впровадження принципів екосистемного підходу в природоохоронній діяльності.

Наукові роботи в рамках досліджень питань з проблематики екомережі

проводяться з метою забезпечення науково обґрунтованого формування, збереження та використання екомережі, поліпшення збереження та відновлення ландшафтного та біорізноманіття, прискорення створення банків даних та географічних інформаційних систем.

Проектування екомережі здійснюється шляхом розроблення регіональних, а також місцевих схем формування екомережі районів, населених пунктів та інших територій України. Регіональні та місцеві схеми формування екомережі затверджуються відповідними радами після їх погодження із територіальними органами виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, заповідної справи, а також гідрометеорологічної діяльності.

Зведена схема формування екомережі України є складовою частиною Генеральної схеми планування території держави і затверджується Верховною Радою. Зведена схема формування екомережі України, регіональні та місцеві схеми, програми у сфері формування, збереження та використання екомережі є основою для розроблення усіх видів проектної документації при здійсненні землеустрою, розробці містобудівної документації, а також здійсненні господарської та іншої діяльності.

Включення територій та об'єктів до переліків екомережі здійснюється з урахуванням їх значення з точки зору екології, ботаніки, зоології та ландшафтознавства. У першу чергу до переліків включаються території та об'єкти, що мають загальнодержавне значення з точки зору ландшафтного та біорізноманіття.

Включення територій та об'єктів екомережі до відповідних переліків здійснюється на підставі рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Включення територій та об'єктів ПЗФ та інших територій, що підлягають особливій охороні, до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни режиму їх охорони та використання, визначеного

відповідно до закону України.

Фінансування заходів, пов'язаних з формуванням, збереженням та невиснажливим використанням екомережі, включаючи роботи з проектування, проведення відповідних наукових досліджень, може здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, інших джерел, не заборонених законом [9,30, 33].

Державний моніторинг екомережі передбачає здійснення системи спостережень, спрямованих на оцінку цілісності екомережі, стану природних комплексів та об'єктів, включених до переліків екомережі, своєчасне виявлення негативних змін та прогнозування їх можливого розвитку, пов'язаних з цим наслідків, розроблення відповідних прогнозів та рекомендацій щодо формування, збереження та використання екомережі. Державний моніторинг екомережі входить до складу моніторингу навколишнього природного середовища.

З метою врахування інтересів громадян та їх об'єднань у формуванні, збереженні та використанні екомережі територіальні органи з питань охорони навколишнього природного середовища, заповідної справи, а також гідрометеорологічної діяльності інформують населення через засоби масової інформації та письмово про розроблення схем екомережі та питання, пов'язані з нею.

Отже, розбудова екомережі в системі цілісних функціональних комплексів є інтегральною щодо організації збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, поєднує в собі попередні системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність з різними секторами виробництва, та є основним елементом стратегії збалансованого розвитку.

РОЗДІЛ 3.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ В ОХОРОНІ БІОРІЗНОМАНІТЯ

Нормативно–правовою основою побудови регіональної екомережі Чернігівської області є Закони України [7-11]., зокрема:

- "Про охорону навколишнього природного середовища";
- "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки";
- "Про природно–заповідний фонд України";
- "Про тваринний світ";
- "Про рослинний світ";
- "Земельний, Лісовий та Водний кодекси".

Основною метою розбудови екомережі є збільшення в Чернігівській області земель з природними ландшафтами до рівня близького до притаманного їм природного стану, та формування територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, різноманіття флори і фауни.

При цьому екомережа Чернігівської області має відповідати вимогам щодо її функціонування в національній та Всеєвропейській екологічних мережах, виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття. Також, розбудова екомережі має сприяти збалансованому та невиснажливому використанню біологічних ресурсів у господарській діяльності.

Для реалізації підходів до розбудови екомережі передбачається збільшення площ екологічної мережі в цілому через здійснення таких заходів як: створення об'єктів природно–заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони природних комплексів;

збільшення площ земель, наданих у користування установам природно-заповідного фонду, з; проведення заходів щодо створення та впорядкування: водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів; запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок; формування транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення; збільшення площ захисних лісових насаджень та створення нових полезахисних лісових смуг, додаткове залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель, з наступним їх частковим залісненням; збереження природних ландшафтів на землях технокомплексів, екологічно доцільне збільшення площі лісів.

Принцип побудови екомережі Чернігівської області базується відповідно до концепції Всеєвропейської екологічної мережі та Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки в цілому.

Вся територія Чернігівської області входить до Центрального Поліського природного регіону, по якій проходять, перетинаючись два природні коридори загальнодержавного значення: широтний – Поліський і меридіональний – Дніпровський.

Для формування єдиної просторової екологічної мережі Чернігівської області, крім загальнодержавних, визначені природні регіони і коридори місцевого (регіонального і локального) значення, до складу яких увійшли, в основному території з відносно збереженими комплексами заплав та частково борових терас Десни, Сейму, Снову, Остру.

З метою наукового забезпечення виконання заходів з формування національної екологічної мережі система розбудови регіональної екомережі передбачала проведення наукових досліджень, спрямованих на розроблення рекомендацій і методів щодо збереження та відтворення біо– та ландшафтного різноманіття, в тому числі проведення оцінки сучасного стану природних ландшафтів, обґрунтування найбільш ефективних заходів, що забезпечать збалансоване використання їх природних ресурсів,

інвентаризацію природних комплексів та їх компонентів, організацію ведення кадастрів природних ресурсів та моніторингу довкілля у межах національної екомережі, створення відповідних баз даних і систем.

Реалізація засад розбудови регіональної екомережі Чернігівської області розрахована на кілька етапів.

На першому з них передбачається забезпечити збільшення площі окремих елементів національної екологічної мережі, застосування економічних важелів сприяння їх формуванню на землях усіх форм власності, здійснення комплексу необхідних наукових досліджень та організаційних заходів.

На наступних етапах планується довести площу екологічної мережі до рівня, необхідного для збереження притаманних області природних ландшафтів та комплексів, введення в дію сталої системи природоохоронних заходів збереження ландшафтного і біологічного різноманіття.

Розбудова регіональної екомережі Чернігівській області передбачає систему таких заходів:

- створення нових об'єктів природно–заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони біоти, ценозів та екосистем;
- збільшення площі земель, наданих у користування установам природно–заповідного фонду;
- збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико–культурну та рекреаційну цінність;
- проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони;
- запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок;
- формування системи транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення,
- збільшення площ захисних лісових насаджень, створення полезахисних

лісових смуг та залуження земель;

- консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням;
- збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

Формування екомережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення біологічного, ценотичного і ландшафтного різноманіття та сприятиме:

- підтриманню складових екологічної рівноваги на території Чернігівської області;
- створення умов для життя і розвитку людини у екологічно збалансованому природному середовищі,
- запобіганню безповоротній втраті частини гено-, ценофонду, екосистем і ландшафтів Чернігівської області як найбільшого регіону частини півночі України;
- забезпеченню збалансованого і невиснажливого природокористування;
- розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екологічного і зеленого туризму, відпочинку та оздоровлення населення;
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання, шляхом їх заліснення та залуження;
- посиленню узгодженості діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських екологічних організацій у вирішенні актуальних проблем екологічної безпеки Чернігівської області.

Таким чином, реалізація загальних засад розбудови регіональної екомережі Чернігівської області забезпечить збереження і відтворення ландшафтного різноманіття, а також сприятиме:

- дотриманню екологічної рівноваги на території області;
- створення природних умов для життя і розвитку людини у екологічно збалансованому природному середовищі;

- запобіганню втраті частини гено-, цено- та екофону області;
- забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування;
- розвитку ресурсної бази для туризму і рекреації,
- ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання;
- посиленню узгодженості діяльності різних структур у розв'язанні проблем екологічного багополуччя і збалансованого розвитку території Чернігівської області.

Розбудова екомережі (в межах існуючої нормативно-правової бази) в системі цілісних функціональних комплексів є інтегральною організацією збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, поєднує в собі попередні системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність з різними напрямками природокористування, та є основним елементом стратегії збалансованого розвитку. До складу екомережі входять землі різних категорій, а саме: природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони річок та озер; землі лісового фонду; пожезахисні лісові смуги; землі оздоровчого і рекреаційного призначення з їх природними ресурсами, території, в з природними об'єктами, що мають особливу природну цінність; ділянки, раритетного біорізноманіття частково землі сільськогосподарського призначення (пасовища, луки, сіножаті); та радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

Для охорони, збереження і відтворення рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин, ландшафтів, цінних природних комплексів, які мають значну наукову, історичну, екологічну та естетичну цінність, в Чернігівській області сформована мережа природно-заповідного фонду. яка налічує 654 об'єкти 8 категорій. Існуюча система природно-заповідних територій області виступає своєрідним екологічним каркасом розроблено регіональної екологічної мережі і потребує подальшої розбудови переважно шляхом створення полі функціональних об'єктів та заповідання територій, площею більше 500 га.

РОЗДІЛ 4.

ПІДХОДИ ДО ПРОСТОРОВОЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розбудова екологічної мережі Чернігівської області здійснюється в контексті вимог та на виконання Закону України "Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки" та Закону України "Про екологічну мережу України" та ряду концептуальних і методичних підходів [3- 5, 33, 37].

Важливе значення у її реалізації має створення на основі територій з природним станом ландшафтів та інших природних комплексів, які підлягають особливій охороні, єдиної системи, яка сприятиме зменшенню, запобіганню та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереженню природних ресурсів, генетичного фонду живої природи.

Формування екомережі Чернігівської області передбачає зміни в структурі земельного фонду області шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття.

Складовими основних елементів екологічної мережі Чернігівської області виступають (рис. 4.1., 4.2.):

- існуючі об'єкти природно–заповідного фонду;
- водні об'єкти,
- водно–болотні угіддя,
- водоохоронні зони,
- прибережні захисні смуги;
- ліси першої групи;
- ліси другої групи;
- рекреаційні території;

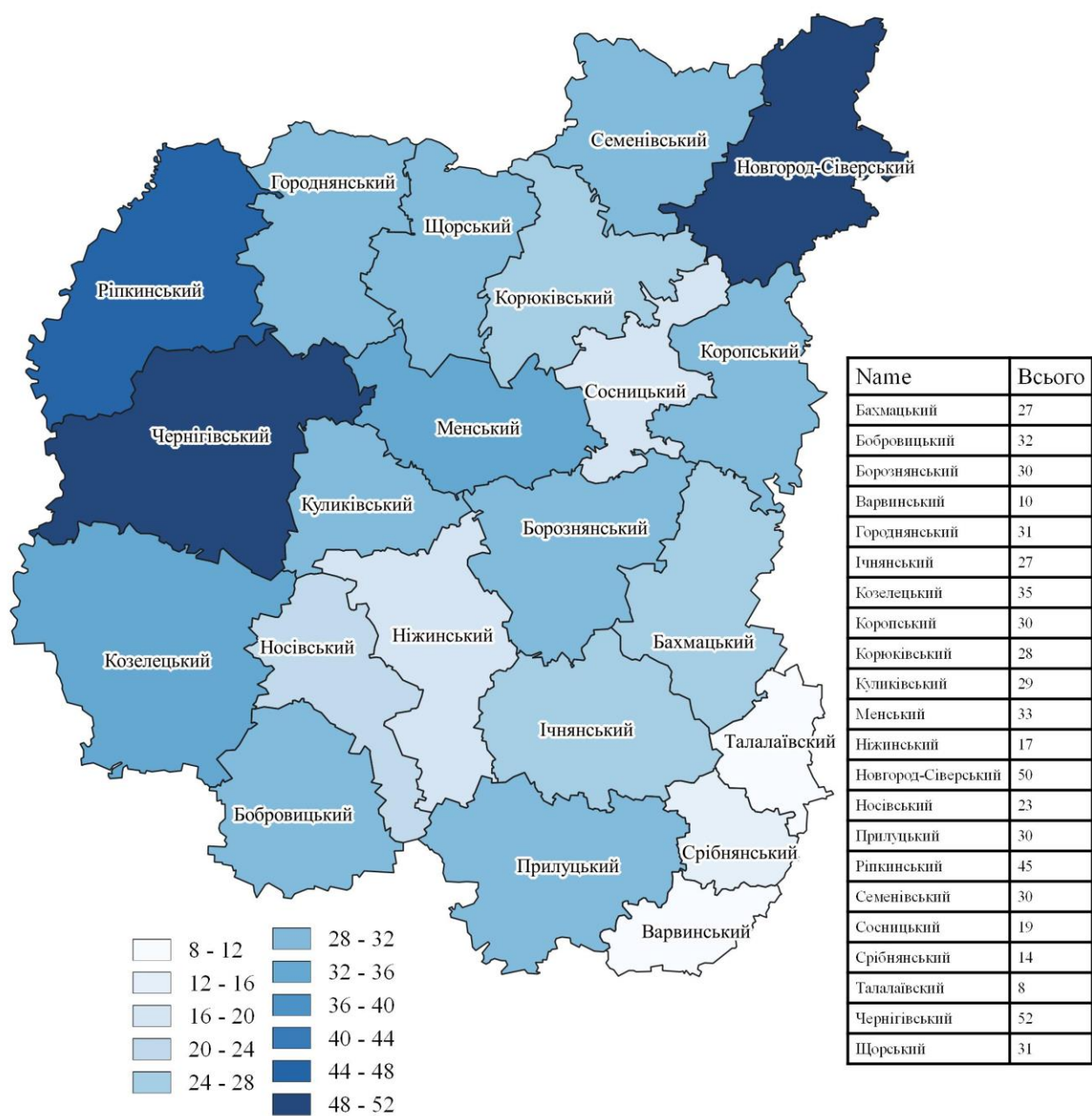

Рис. 4.1. Кількість природно-заповідних об'єктів за районами Чернігівської області

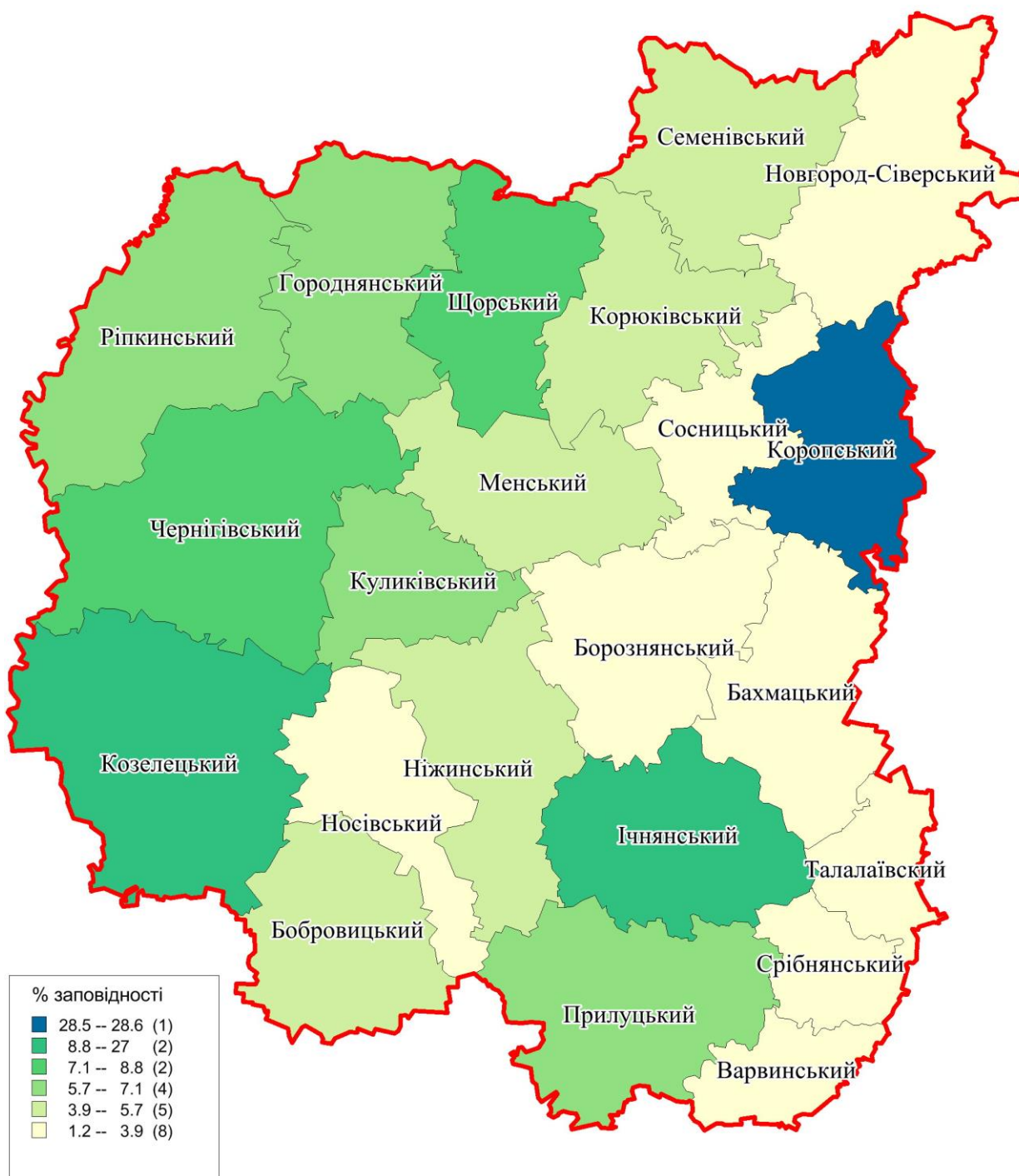

Рис. 4.2. Відсоток заповідності по адміністративним районам Чернігівської області

- інші природні території (сіножаті, луки, пасовища);
- земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;
- земельні ділянки, які є місцем існування видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України та видів регіональної охорони;
- радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

В складі розробленої регіональної екомережі Чернігівської області та відповідної її схеми виділяються такі основні елементи як: 19 ключових територій (з них 6 – національного значення, 10 – регіонального, 3 – значення, 19 – регіонального, 7 – локального значення)) (рис. 4.3).

Ключеві та сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виділені на основі прийнятих критеріїв вибору (за матеріалами "Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації" /за ред. Ю.Р. Шеляга–Сосонка – К., 2004. с. 51, 53.) [33].

На розробленій нами схемі "Регіональної екомережі Чернігівської області" наведені структурні елементи екомережі, їх позначення, власні назви, які наведені в таблицях 4.1. і 4.2., зроблено відповідні позначення на картографічному матеріалі та опис всіх її елементів.

Виходячи з ландшафтних особливостей Чернігівської області та відповідного розподілу її фізико–географічних областей (Чернігівське і Новгород–Сіверське Полісся, Північнопридніпровська терасова низинна область та Північнополтавська височинна область) слід відзначити, що існує пряма залежність та зв'язок елементів екомережі зі збереженістю ландшафтів області (рис. 4.4., 4.5.).

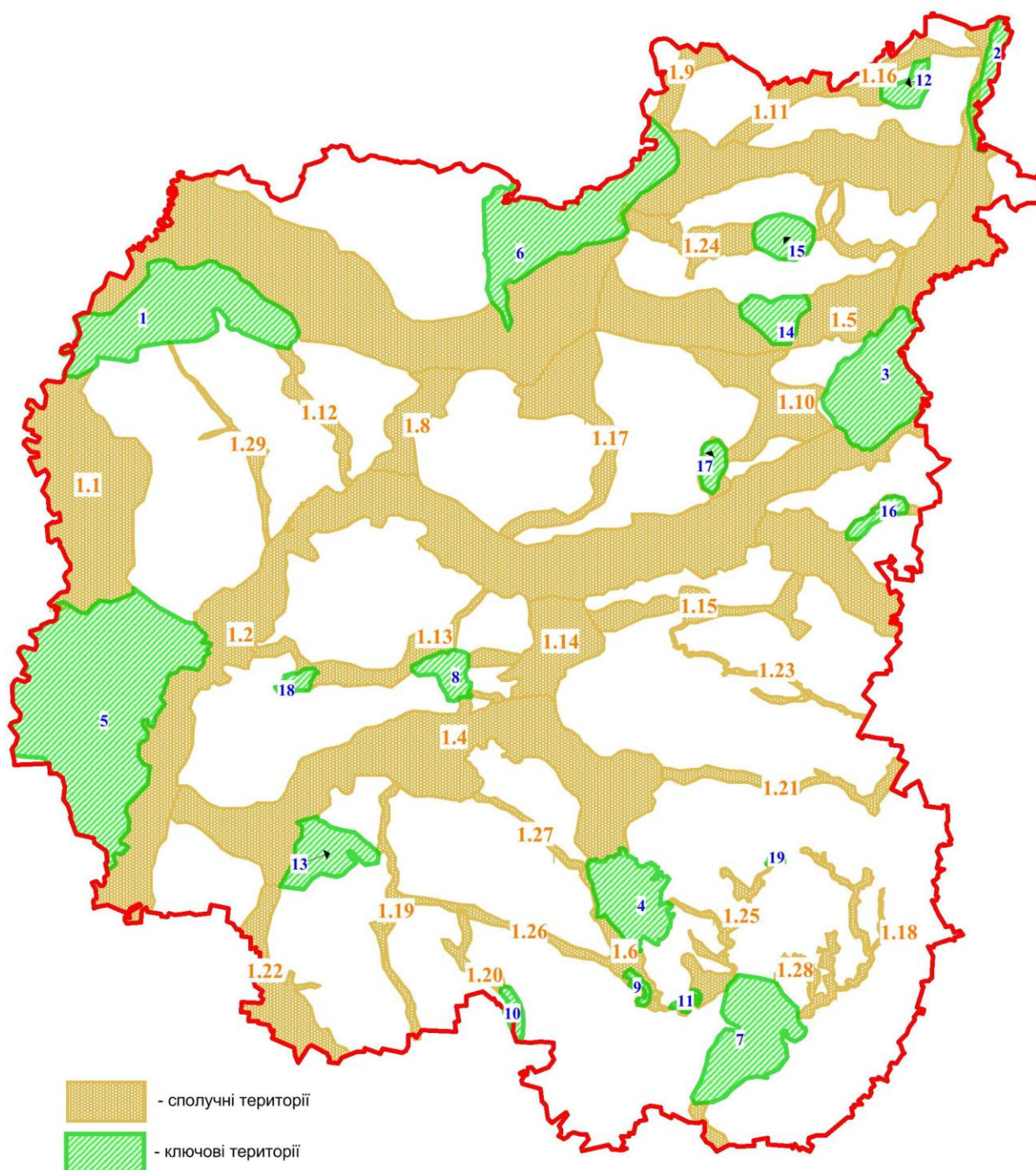

Рис. 4.3. Регіональна схема екомережі Чернігівської області

Умовні позначення: до рис. регіональна схема екомережі Чернігівської області наведено у таблиці 4.1. і 4.2.

Таблиця 4.1.

ПЕРЕЛІК
ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області

№	Сполучні території	Номер на карті	Статус
Національні			
1	Дніпровська	1	національна
2	Верхньо–Деснянська	2	національна
3	Мезинська	3	національна
4	Ічнянська	4	національна
5	Межирічинська	5	національна
6	Сновська	6	національна
Регіональні			
7	Удайська	7	регіональна
8	Ніжинська	8	регіональна
9	Заїздівська	9	регіональна
10	Гетьманщина–Свидок	10	регіональна
11	Густинська	11	регіональна
12	Вороб'ївська	12	регіональна
13	Кобижчанська	13	регіональна
14	Кістерська	14	регіональна
15	Фаївська	15	регіональна
16	Вольницька	16	локальна
Локальні			
17	Лозовська	17	локальна
18	Сосинька	18	локальна
19	Туркенівська	19	локальна

Таблиця 4.2.

ПЕРЕЛІК
сполучних територій регіональної екомережі Чернігівської області

№	Ключові території	Номер на карті	Статус
Національні			
1	Дніпровська	1.1	національна
2	Деснянська	1.2	національна
3	Дніпровсько–Сновсько–Сіверська	1.3	національна
Регіональні			
4	Остерсько–Удайська	1.4	регіональна
5	Шаболтасівська	1.5	регіональна
6	Удайська	1.6	регіональна
7	Сеймська	1.7	регіональна
8	Нижньо–Сновська	1.8	регіональна
9	Верхньо–Сновська	1.9	регіональна
10	Убідська	1.10	регіональна
11	Ревнська	1.11	регіональна
12	Замглайська	1.12	регіональна
13	Смолянсько–Вересоцька	1.13	регіональна
14	Смолянська	1.14	регіональна
15	Смолянсько–Доцька	1.15	регіональна
16	Північно–Сіверська	1.16	регіональна
17	Менсько–Брецька	1.17	регіональна
18	Лисогірська	1.18	регіональна
19	Носівсько–Супійська	1.19	регіональна
20	Переходівська	1.20	регіональна
21	Остерсько–Роменська	1.21	регіональна
22	Бистрицько–Басанська	1.22	локальна
Локальні			
23	Борзенська	1.23	локальна
24	Слотська	1.24	локальна
25	Смошська	1.25	локальна
26	Галківська	1.26	локальна
27	В'юницька	1.27	локальна
28	Сокиринська	1.28	локальна
29	Білоуська	1.29	локальна

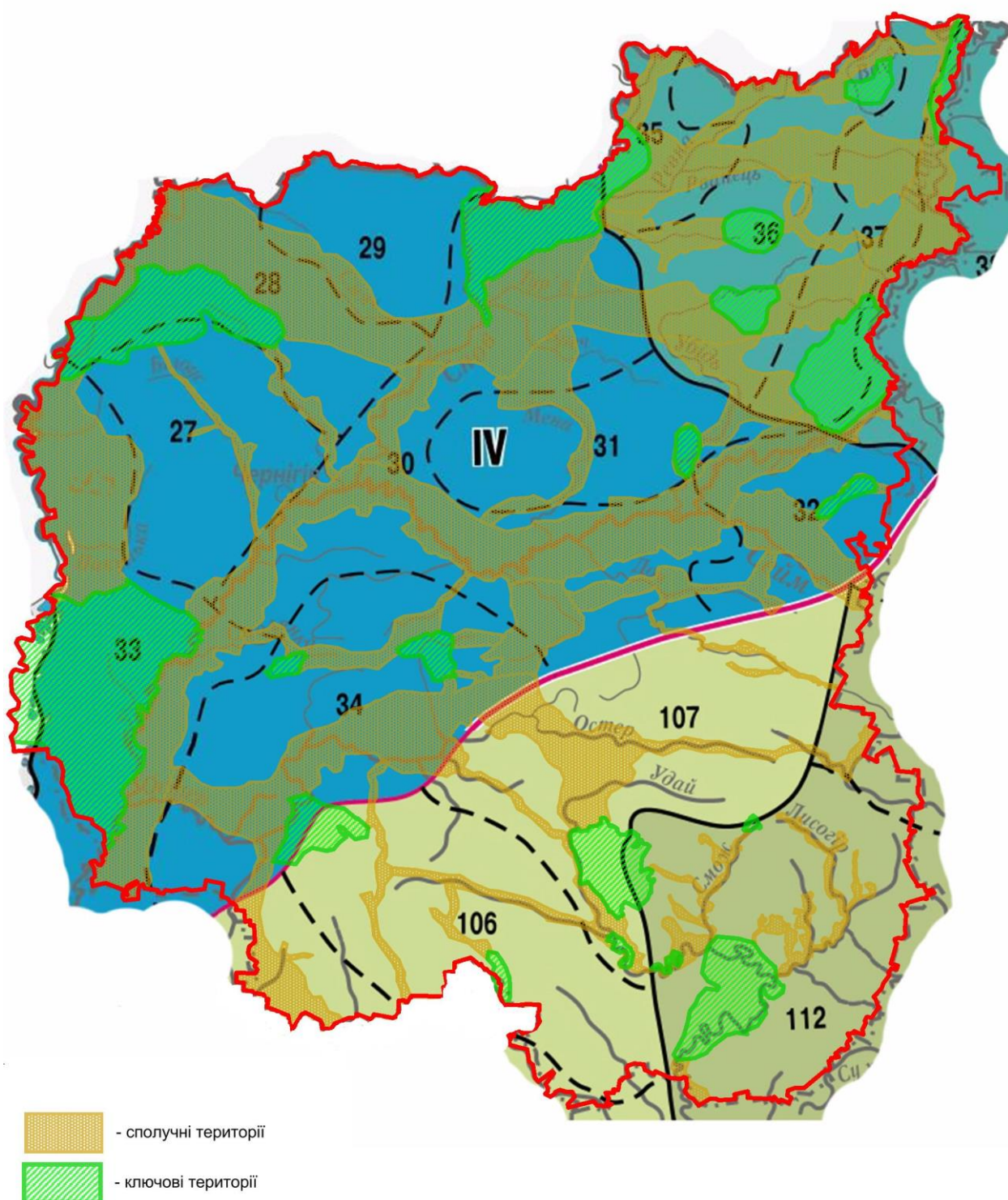

Рис. 4.5. Елементи регіональної схеми екомережі та їх зв'язок з системою фізико–географічного районування Чернігівської області

В межах Чернігівської області ядрами екомережі виступають території, які характеризуються значним заболоченням, лісистістю та зниженою родючістю ґрунтів, що призвело до часткового їх використання у народному господарстві. Ці території мало заселені, а кількість осіб в населених пунктах не перевищує 1500-2000. Тому ці поселення не являються перешкодою для міграції біоти в біоцентрах.

Зональні типи ландшафтів Чернігівської області поділяються на хвойно-широколистяні та лісостепові.

Хвойно-широколистяні ландшафти входять до складу 9 ключових територій схеми регіональної екомережі, з них 7 (3- національного, 3- регіонального і 1 – локального значення) - знаходяться повністю в межах низовин з потужним антропогеновим покривом на неоген-палеогенових відкладах. Це переважно піщані тераси, хвилясто-горбисті, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, під островними борами та суборами, з низинними болотами та алювіально-зандрові низовини, хвилясті, з дерново-підзолистими піщаними ґрунтами, під суборами. 2 регіональні ключові території представлені височинами та низовинами з малопотужним антропогеновим покривом на крейдових відкладах, місцями перекритих неоген-палеогеновими відкладами (моренно-зандрові низовини, з останцями корінних порід, з дерново-підзолистими піщано-супіщаними ґрунтами, під суборами та алювіально-зандрові низовини, з карстовими западинами, з дерново-підзолистими ґрунтами, переважно під борами і суборами).

Лісостепові ландшафти представлені у 8 ключових територіях (3- національного, 2- регіонального і 3 – локального значення). Всі крім однієї знаходяться в межах низовини і височини з потужним антропогеновим покривом на палеогенових відкладах (лесові височини, горбисті, сильно розчленовані, з давньозсувними останцями, з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, "нагірними" дібровами; лесові низовини, полого-хвилясті, слабо розчленовані на вододілах та більш еродовані в прирічкових територіях, з численними долинами та балками, з потужними малогумусними

та опідзоленими чорноземами, сірими та темно-сірими опідзоленими ґрунтами терас, зі значними масивами дібровних та грудових лісів; лесові низовини, полого-хвилясті, з чорноземами типовими середньогумусними, островними дубовими та грабово-дубовими дібровами та лучними степами; лесові низовини, терасові, слабодрензовані, з давньоозерними зниженнями, з комплексом ґрунтів - чорноземів малогумусних опідзолених, чорноземно-лучних солонцюватих та лучно-солончакових; лесові низовини - давні прохідні долини, низькі, слабохвилясті, з чорноземно-лучними, дерново-лучними, дерновими глесвими, місцями торфово-болотяними ґрунтами). Лише Верхньо-Деснянська ключова територія складається з лесових височин, сильно розчленованих ярами та балками, врізаними до крейдових відкладів, з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з дібровами.

Інтразональні ландшафти алювіальних рівнини входять до складу екомережі переважно у вигляді сполучних територій.

РОЗДІЛ 5.

ОПИС СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СХЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Ключові території

Ключові території (екологічні вузли, природні ядра) забезпечують збереження найбільш цінних і типових для Чернігівської області компонентів біо– та ландшафтного різноманіття.

Вони виступають як території важливого біологічного значення, та інтегровані в об'єднану екосистемо–ландшафтну структуру. Ключеві території як осередки збереження різноманіття на його різних рівнях – від видового, екосистемного і до ландшафтного, та середовищ існування біоти.

До складу ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області включено території та об'єкти ПЗФ, водно–болотні угіддя міжнародного значення, інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси. [3, 13-18].

19 ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області (рис. 5.1.) розподіляються на три категорії:

- ✓ 6 ключових територій національного значення;
- ✓ 10 ключових територій регіонального значення;
- ✓ 3 ключових територій місцевого (локального) значення.

До ключових територій національного значення належать найбільш збережені центри гено–, біо–, цено– та ландшафтного різноманіття північного сходу України, а саме: Дніпровська (53 тис. га, 20 об'єктів ПЗФ), Верхньо–Деснянська (6800 тис. га, частина Деснянського біосферного резервату, 1 об'єкт ПЗФ), Мезинська (31035,2 тис. га, 9 об'єктів ПЗФ), Ічнянська (9665,8 тис. га, 8 об'єктів ПЗФ), Межирічинська (102472,95 тис. га 14 об'єктів ПЗФ), Сновська (48 000 тис. га, 24 об'єкти ПЗФ).

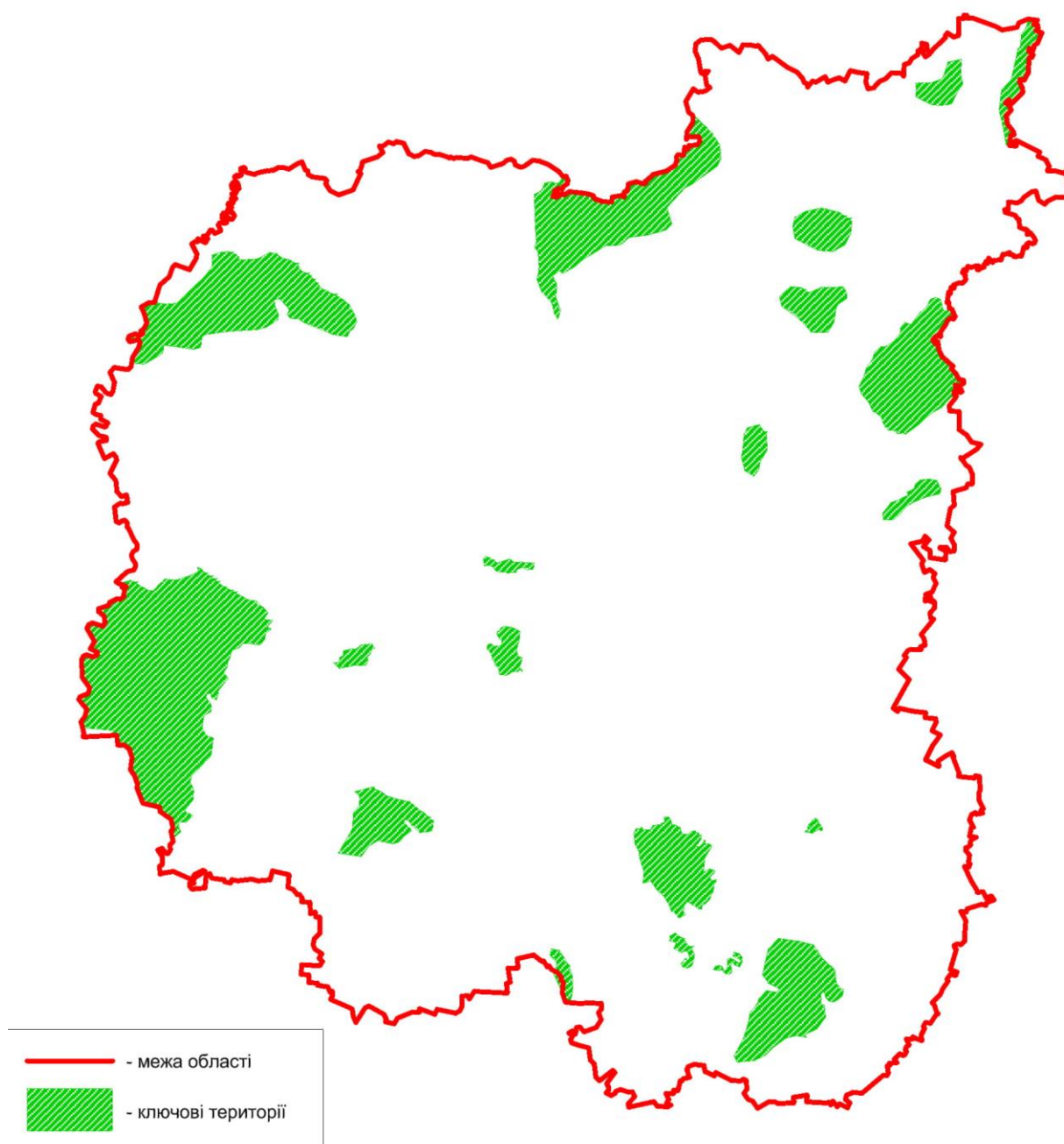

Рис. 5.1. Схема розміщення ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області

(Відповідні пояснення і назви ключових територій наведені на узагальненій інтегративній карті рис. 4.1. та відповідній таблиці 4.1.)

Ключові території національного значення

1. Дніпровська ключова територія (53000 га) – це прилегла до Дніпра територія з чисельними протоками і озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережених в природному стані лісових масивів, найціннішими з яких є лісові ценози тераси Дніпра.

На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів. На ній поширені різноманітні річково–долинні, заплавні, терасові, схиліві та межирічні – привододільні природні території, збережені в різних станах. Так, це наближені до первісних ліси і досить змінені меліоративними каналами луки і болота.

На цій території нами знайдено єдине місцезростання в Чернігівській області зозулиних черевичок справжніх.

На даній території планується створення Дніпровського природного національного парку, до складу якого увійдуть 18 існуючих територій ПЗФ загальною площею більше 2000000 тис. га та ряд новостворених територій. Ця ключова територія (Дніпровська сполучна) має виключне значення, як складова Поліського міграційного шляху перелітних птахів. [21, 22].

Дана територія також має вагоме історичне значення, як осередок поселень давньої людини на Дніпрі епохи палеоліту, неоліту та формування давньоруської держави – Київської Русі.

Дніпровська ключова територія включає також 20 об'єктів ПЗФ Ріпкинського району, а саме:

місцевого значення

1. ботанічний заказник "Мокрець";
2. заповідне урочище "Волноша";
3. ботанічна пам'ятка природи урочище "Єсинське";
4. заповідне урочище "Дубча";

5. ботанічна пам'ятка природи "Рашково—Слобідський дуб";
6. гідрологічний заказник "Чумакові кар'єри";
7. ботанічний заказник "Срібне озеро";
8. зоологічна пам'ятка природи "Озеро Нерадча";
9. ботанічний заказник "Любецький масив";
10. зоологічна пам'ятка природи "Урочище "Чорна річка";
11. ботанічна пам'ятка природи "Сосни присторонські";
12. гідрологічний заказник "Фролове";
13. заповідне урочище "Мороги";
14. гідрологічний заказник "Рублене";
15. гідрологічний заказник "Северин";
16. ботанічний заказник "Чудівський масив";
17. гідрологічний заказник "Чорне болото";
18. заповідне урочище "Нова зимниця";
19. заповідне урочище "Присторонська дача".

загальнодержавного значення

20. ландшафтний заказник "Замглай";

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Замглай"

(19633,0 тис. га) є одного з найбільших територій на Чернігівському Поліссі де представлено етврофні болота, місця мезотрофних комплексів у верхів'ях р. Замглай. Ця територія є старорічищем р. Дніпро. Замглайський болотний комплекс (якщо не враховувати болота північних країн) є за розмірами і збереженістю біорізноманіття один з найбільших в Європі. А тому в перспективі на цій відновлювальній території, яку можна розглядати як осередок значного біорізноманіття, специфічності та натурності ландшафтів, може бути створений природний заповідник або національний природний парк. Ця територія може бути зв'язуючою Деснянські ключові території різного рівня та сполучні території з виходом на басейн верхнього Дніпра, і на збережені природні території республіки Білорусь.

Ландшафтно і ценотично болото є досить різноманітним, в цілому в ньому переважають болотна, лучна та прибережно–водна рослинність з рядом як типових для Полісся, так і рідкісних видів (більше 10 червонокнижних та регіонально рідкісних видів судинних рослин).

В минулому ця територія (болото "Замглай", "Чумакові кар'єри") була місцем торфовидобутку, за їх рахунок працював з 1960 року Замглайський торфобрикетний завод, який значно змінив ландшафти і гідрологічний режим навколишньої території. У зв'язку з закриттям цього підприємства і створенням на частині території торфозоробок ландшафтного заказника "Замглай" загальнодержавного значення – площею 4428 га. Цю територію розглядають як відновлювальну територію та доречно проводити на ній моніторингові дослідження за станом і розвитком природних процесів.

2. Верхньо–Деснянська (6800 тис. га) є частиною Деснянського біосферного резервату, з території Чернігівської області, до їх складу входить заплава річки Десни, лучні території, притерасні та терасні лісові ділянки.

З об'єктів ПЗФ до її складу входить гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Мурав'ївська" та створено є ряд обґрунтувань щодо створення в перспективі нових територій ПЗФ.

3. Мезинська ключева територія (31035,2 тис. га) в основі представлено *Мезинський національний природний парк* (31,2 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (9 об'єктів (площею більше 2,5 тис. га)), ряд новостворених територій збережені ділянки заплави Десни та частину Деснянської вододільної рівнини. Ця територія включатиме різні типи природних комплексів, зокрема ділянки з дубовими, липово–дубовими і кленово–дубовими лісами, заплавними луками та прибережно–водною рослинністю, якій досить добре збереглися в долині р. Десна.

Цінна дана територія в екологічному, науково–пізнавальному, культурному та історичному відношеннях, велика різноманітність

рослинного і тваринного світу з наявністю рідкісних видів (в тому числі понад 25 видів судинних рослин загальнодержавного та регіонального рівня охорони) в поєднанні з мальовничим ландшафтом, археологічними (Мезинська стоянка давньої людини) і історичними пам'ятками.

З природоохоронних об'єктів до її складу входить 9 територій ПЗФ **Коропського району**, зокрема:

"Мезинський національний природний парк" (в цілому) та його складові:

загальнодержавного значення:

1. ландшафтний заказник "Рихлівська дача";

місцевого значення:

2. ботанічний заказник "Дубравка";
3. ландшафтний заказник "Мезинська Швейцарія";
4. ландшафтний заказник "Криничне";
5. ландшафтний заказник "Свердловський";
6. ландшафтний заказник "Жуків яр";
7. ландшафтний заказник "Зміївщина";
8. лісовий заказник "Вишенська дача".

4. Ічнянська ключова територія (9665,8 тис. га) являє собою ділянку залісненої рівнини півночі Лісостепу у верхів'ї р. Удай. Лісистість цієї території складає більше 40%. Специфічними для півдня Чернігівської області є ділянки липово–грабово–дубових лісів, особливу цінність мають дубово–грабові ліси. На цій території знаходиться "Ічнянський національний природний парк" (9,6 тис. га) та ряд існуючих територій ПЗФ (11 об'єктів загальною площею 2 тис. га), які входять його складу.

Цінність даної території пов'язана з значним відсотком її лісистості, при порівнянні його з лісостеповими районами області в цілому. На цій території виявлено близько 600 видів рослин, з них біля 20 видів червонокнижних регіонально рідкісних, фауна – більше 250 видів хребетних.

Ключова територія може забезпечувати зв'язок між Деснянською

сполучною територією та ключовими територіями Слобожанщини.

Знаходження на цій території дендропарку "Тростянець", який сприяє її певній рекреаційній цінності та розширює можливості для інтродукції нових видів та є перспективним по введенню в культуру видів природної флори регіону.

Ічнянська ключова територія – це фактично, своєрідний ландшафт високої естетичної та історико–культурної цінності, але внаслідок значного антропогенного впливу та невеликої площі, потребує певних напрямків ренатуралізації.

З природоохоронних об'єктів до її складу входить 8 територій ПЗФ **Ічнянського району**, а саме:

1. Ічнянський НПП (в цілому) та його складові зокрема:

місцевого значення:

2. заповідне урочище "Софіївка".
3. гідрологічний заказник "Князьки";
4. ландшафтний заказник "Кути";
5. ландшафтний заказник "Волик";
6. лісовий заказник "Кути";
7. лісовий заказник "Луги";
8. лісовий заказник "Софіївка–Романівщина".

5. Міжрічинська ключова територія (102472,9 тис. га) характеризується, як район соснових лісів зеленомохових та лишайникових та менш поширеними є дубово–соснові, дубові, грабово–дубові ліси і вільшняки на дніпровській і деснянській терасах.

Комплекс евтрофних чагарникових та осокових боліт та справжніх лук представлених в заплаві Десни та на межиріччі Дніпро–Десна. Характерними для регіону є і водна і прибережно–водна рослинність, незначні площі на піщаних підвищеннях прируслових ділянок займає псамофітна рослинність. На характеризованій території значна раритетна компонента флори, тут

зростає більше 40 видів судинних червонокнижного та регіонально рідкісного рівня охорони, зустрічається біля 10 синтаксонів з Зеленої книги України.

Слід відзначити, що ця територія в цілому є з досить збереженим природним ландшафтом, з значним біологічним різноманіттям. Київське водосховище та прилеглі до нього лісові території мають значну цінність для збереження і відновлення біорізноманіття в цьому регіоні, особливо щодо фауністичного різноманіття. Вона є однією з найбільш збережених територій на рівнинній частині України. Ця територія є досить важливою як об'єднуюча Деснянської та Дніпровської сполучних територій різного рангу.

Цінність даної території полягає у наявності значного біорізноманіття, зокрема фіто– і ценорізноманіття (в тому числі раритетного), значної представленості видів з Червоної книги України, великої концентрації збереженості ландшафтів, значній ролі у підтримання гідрологічного режиму прилеглих територій та місць гніздування багатьох представників орнітофауни.

З природоохоронних об'єктів до її складу входить 14 територій ПЗФ **Козелецького району**, а саме:

1. РЛП "Міжрічинський" в цілому, та його складові зокрема:

загальнодержавного значення:

2. гідрологічний заказник місцевого значення "Гатка";

місцевого значення:

3. ландшафтний заказник "Сорокошицький лісовий масив";
4. гідрологічний заказник "Видра";
5. гідрологічний заказник "Видра-2";
6. гідрологічний заказник "Шеберівське";
7. гідрологічний заказник "Бондарівське болото";
8. гідрологічний заказник "Вюницьке";
9. Гідрологічна пам'ятка природи Озеро "Святе";
10. гідрологічний заказник "Звіринець";

11. гідрологічний заказник "Ревунівське";
12. заповідне урочище "Псьолів острів";
13. зоологічна пам'ятка природи "Сорокошицький chapel ник";
14. гідрологічна пам'ятка природи "Озеро Солонецьке".

6. Сновська ключова територія (48000 тис. га) в своїй основі буде мати запроектований Сновський природний заповідник (8 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (27 об'єктів ПЗФ загальною площею більше 2000 тис. га), ряд новостворених територій, збережені ділянки заплави р. Снову та частину прилеглих територій.

Ця територія представляє типовий бореальний комплекс Українського Полісся з переважанням середньовікових соснових лісів з домінуванням зелених і сфагнових мохів, осокових і осоково–сфагнових боліт.

За характером рослинності та умовами місцезростання заплава Снову досить різноманітна: 35–40% території займають болота, 40–45% – різні типи лук, близько 5% – вільшняки. 10–15% – зарості лози. Решта площі припадає на заплавні озера, стариці та затоки з їх специфічною рослинністю.

В складі Сновської ключової території – болотні масиви в заплаві річки Снов та лісові масиви соснового та сосново–дубового лісу, що мають значення як осередки біорізноманіття, гідрологічне, ґрунтозахисне, оздоровче значення.

Дану територію репрезентує досить різноманітна фауна та флора представлена багатьма видами, серед яких значна кількість червонокнижних та регіонально рідкісних (в цілому більше 30 видів судинних рослин).

В цілому територія являє собою досить збережені природні комплекси Лівобережного Полісся, є цінною і репрезентативною з наукової, господарської та рекреаційної точки зору.

З природоохоронних об'єктів до її складу входить 24 території ПЗФ **Семенівського, Сновського, Корюківського районів**, а саме:

Семенівський р–н (5 об'єктів):**місцевого значення:**

1. лісовий заказник "Розумовська дача";
2. гідрологічний заказник "Ревна";
3. гідрологічний заказник "Ревнище";
4. гідрологічний заказник "Орликівський";
5. ландшафтний заказник "Рогізний".

Сновський р–н (16 об'єктів):**загальнодержавного значення:**

1. гідрологічна пам'ятка природи "Гальський мох";

місцевого значення:

2. гідрологічний заказник "Борки";
3. ботанічна пам'ятка природи "Мостки";
4. гідрологічний заказник Болото "Мох";
5. гідрологічний заказник "Стариця";
6. гідрологічний заказник "Борсук";
7. заповідне урочище "Єлінський ліс";
8. гідрологічний заказник "Ступак";
9. гідрологічний заказник "Калюжа";
10. гідрологічний заказник "Парня";
11. гідрологічний заказник "Великий";
12. гідрологічний заказник "Білаші";
13. гідрологічний заказник "Моховий";
14. гідрологічний заказник "Карбуновий";
15. гідрологічний заказник "Боровський";
16. гідрологічний заказник "Пятницький".

Корюківський р–н (3 об'єкти):**загальнодержавного значення:**

1. комплексна пам'ятка природи урочище "Гуліне";

місцевого значення:

1. гідрологічний заказник "Прибинський";
2. гідрологічний заказник "Гуліно–Прибинська дача";

Ключові території регіонального значення

До їх складу входять збережені території, об'єкти ПЗФ площею більше 500 га, водно–болотні угіддя та окремі лісові масиви, що мають важливе природоохоронне і ресурсозбалансуюче значення.

До таких територій в Чернігівській області належать: Удайська, Ніжинська, Заїздівська, Гетьманщина–Свидок, Густинська, Вороб'ївська, Кобижчанська, Кістерська, Фаївська, Вольницька. Їх площі та склад об'єктів ПЗФ адміністративних районів наведено в таблиці 5.1.1.

Таблиця 5.1.1.

Площі та склад об'єктів ПЗФ адміністративних районів ключових територій регіонального значення екомережі Чернігівської області

№	Назва об'єкту	Площа
1	2	3
1	Удайська (18 об'єктів ПЗФ) ПЗФ Прилуцького району (12 об'єктів) місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Удайцівський"; 2. ботанічний заказник "Кут"; 3. ботанічний заказник "Левен"; 4. ботанічний заказник "Боярський"; 5. ботанічний заказник "Бабки"; 6. ботанічний заказник "Діброва–2"; 7. ботанічний заказник "Шапранівка"; 8. заповідне урочище "Три ярки"; 9. гідрологічний заказник "Полівщина"; 10. ботанічний заказник "Скиток"; 11. ботанічний заказник "Пасічний"; 12. заповідне урочище "Кругляк".	30 800 га

Продовження таблиці 5.1.1.

1	2	3
	ПЗФ Варвинського району (4 об'єкти) місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Леляківський"; 2. гідрологічний заказник "Кут"; 3. гідрологічний заказник "Поліщчина"; 4. гідрологічний заказник "Сага". ПЗФ Срібнянського району (2 об'єкти) місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Луки"; гідрологічний заказник "Дігтярівський".	
2	<u>Ніжинська (11 об'єктів ПЗФ)</u> ПЗФ Ніжинського району 1. РЛП "Ніжинський"; загальнодержавного значення: 2. Ботанічний заказник "Середовщина"; місцевого значення: 3. ботанічний заказник "Боромики"; 4. ботанічний заказник "Зайцеві сосни"; 5. ботанічний заказник "Урочище Лубянка"; 6. ботанічний заказник "Урочище Лисарівщина"; 7. гідрологічний заказник "Гранівське"; 8. гідрологічний заказник "Колісниківський"; 9. гідрологічний заказник "Переходівський"; 10. гідрологічний заказник "Совине"; 11. гідрологічний заказник "Ветхе".	6 900 га
3	<u>Заїздівська (1 об'єкт)</u> ПЗФ Прилуцький р-н місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Заїздівський".	1450 га
4	<u>Гетьманщина-Свидок (1 об'єкт)</u> ПЗФ Прилуцький р-н місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Гетьманщина – Свидок".	1303 га
5	<u>Густинська (1 об'єкт)</u> ПЗФ Прилуцький р-н місцевого значення: 1. гідрологічний заказник місцевого значення "Густинський".	857 га

Продовження таблиці 5.1.1.

1	2	3
6	<u>Вороб'ївська (4 об'єкти)</u> ПЗФ Новгород-Сіверського р-ну місцевого значення: 1. ботанічний заказник "Косий клин"; 2. гідрологічний заказник "Купели"; 3. гідрологічний заказник "Гало"; 4. лісовий заказник "Гремяцький".	5 300 га
7	<u>Кобижчанська (15 об'єктів)</u> ПЗФ Бобровицького району (14 об'єктів) місцевого значення: 1. ботанічний заказник "Кобижчанська дача"; 2. ботанічний заказник "Коляжинська дача"; 3. гідрологічний заказник "Бурчак"; 4. гідрологічний заказник "Турчиновий"; 5. заповідне урочище "Миничін Ріг"; 6. гідрологічний заказник "Грабівський"; 7. гідрологічний заказник "Козарський"; 8. ландшафтний заказник "Кобижчанська дача–2"; 9. ботанічний заказник "Лиса гора"; 10. гідрологічний заказник "Омський"; 11. гідрологічний заказник "Черепаха"; 12. гідрологічний заказник "Білий"; 13. ботанічний заказник "Кобижчанська дача–1"; 14. гідрологічний заказник "Великий". ПЗФ Носівського району (1 об'єкт) місцевого значення: 1. ботанічний заказник "Козарська дача".	14 800 га
8	<u>Кістерська (2 об'єкти)</u> ПЗФ Корюківського району місцевого значення: 1. гідрологічний заказник "Жукляно–Кістерська дача"; 2. заповідне урочище "Кістерська дача".	8 950 га
9	<u>Фаївська (4 об'єкти)</u> ПЗФ Новгород-Сіверського р-ну (4 об'єкти) місцевого значення: 1. парк пам'ятка садово–паркового мистецтва "Красний хутір"; 2. ботанічний заказник "Краснохутірська дача"; 3. ландшафтний заказник "Краснохутірський"; 4. ботанічний заказник місцевого значення "Поруб".	8 500 га

Продовження таблиці 5.1.1.

1	2	3
10	<u>Вольницька (2 об'єкти)</u> ПЗФ Коропського району загальнодержавного значення: 1. ботанічний заказник "Вольниця". місцевого значення: 2. ландшафтний заказник урочище "Чаша".	3 700 га

Ключові території локального значення

До складу ключових територій локального значення входять об'єкти ПЗФ – площею більше 500 га, водно–болотні угіддя та окремі лісові масиви та інші збережені території, що мають важливе місцеве природоохоронне і стабілізуюче значення.

До таких територій належать: Лозовська, Сосинька, Туркенівська . Їх площі та склад об'єктів ПЗФ адміністративних районів наведено в таблиці 5.1.2.

Таблиця 5.1.2.

Площі та склад об'єктів ПЗФ адміністративних районів ключових територій локального значення екомережі Чернігівської області

№	Назва об'єкту	Площа
1	<u>Лозовська (5 об'єктів)</u> ПЗФ Сосницького району місцевого значення: 1. лісовий заказник "Лісопарк"; 2. ботанічний заказник "Глагомирівка"; 3. ботанічний заказник "Урочище "Кути"; 4. гідрологічний заказник "Довженківський"; 5. гідрологічний заказник "Масалаївський".	4 100 га

Продовження таблиці 5.1.2.

1	2	3
2	<u>Сосинська (5 об'єктів)</u> ПЗФ Козелецького району (2 об'єкти) загальнодержавного значення: 1. гідрологічний заказник "Сосинський"; 2. заповідне урочище "Паньківський ліс". ПЗФ Чернігівського району (3 об'єкти) загальнодержавного значення: 1. гідрологічний заказник "Сосинський"; місцевого значення: 2. гідрологічний заказник "Ліпське"; 3. гідрологічний заказник "Гатка–Земське".	2 400 га
3	<u>Туркенівська (1 об'єкт)</u> ПЗФ Ічнянського району місцевого значення: 1. ландшафтний заказник "Туркенівка".	550 га

Таким чином, ключові території регіональної екомережі Чернігівської області виступають, як території важливого біологічного значення, є інтегрованими в об'єднану екосистемо–ландшафтну структуру та є осередками збереження біорізноманіття на його різних рівнях (від видового, екосистемного і до ландшафтного), та середовищ існування біоти.

До ключових територій національного значення належать найбільш збережені центри гено– ,біо– , цено– та ландшафтного різноманіття північного сходу України, а саме: Дніпровська (53 тис. га, 20 об'єктів ПЗФ) , Верхньо–Деснянська (6,800 га, частина Деснянського біосферного резервату, 1 об'єкт ПЗФ), Мезинська (31035,2 га, 9 об'єктів ПЗФ), Ічнянська (9665,8 га; 8 об'єктів ПЗФ), Межирічинська (102472,95 га; 14 об'єктів ПЗФ), Сновська (48 тис. га; 24 об'єкти ПЗФ).

5.2. Сполучні території

Сполучні території (екологічні коридори) – це просторові структури, які зв'язують між собою ключові території і включають існуюче біорізноманіття різного ступеню природності і збереженості, та середовища його існування, та частково території ренатуралізації.

Вони забезпечують підтримання процесів репродукції, обміну генетичним матеріалом, розповсюдженню, міграції та поширенню видів на сусідні території. Також, вони можуть виступати окремими територіями з густою мережею збережених природних ареалів.

Важливим є те, що вони повинні включати найбільшу кількість природних об'єктів, проходити на основі природних границь і були достатньо широкими для створення відповідних умов для різноманіття. Сполучні території є суцільними та носити неперервний характер. А тому, чим вузкою є сполучна територія, тим гірше вона виконує свої функції, і чим вона є ширшою, тим є оптимальнішим її призначення.

Сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виступають, як шляхи міграції, колонізації і обміну генетичним матеріалом на різні відстані. їх структурування, розміри та форма можуть бути різними (від лінійної до видовженої, від прямої до звивистої).

29 сполучних територій регіональної екомережі Чернігівської області (рис. 5.2.1., таблиця 5.2.1.) нами розподілено на три категорії:

- ✓ 3 сполучних територій національного значення;
- ✓ 19 сполучних територій регіонального значення;
- ✓ 7 сполучних територій місцевого (локального) значення.

До сполучних територій національного значення регіональної екомережі Чернігівської області належать території долинного характеру і заплав найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

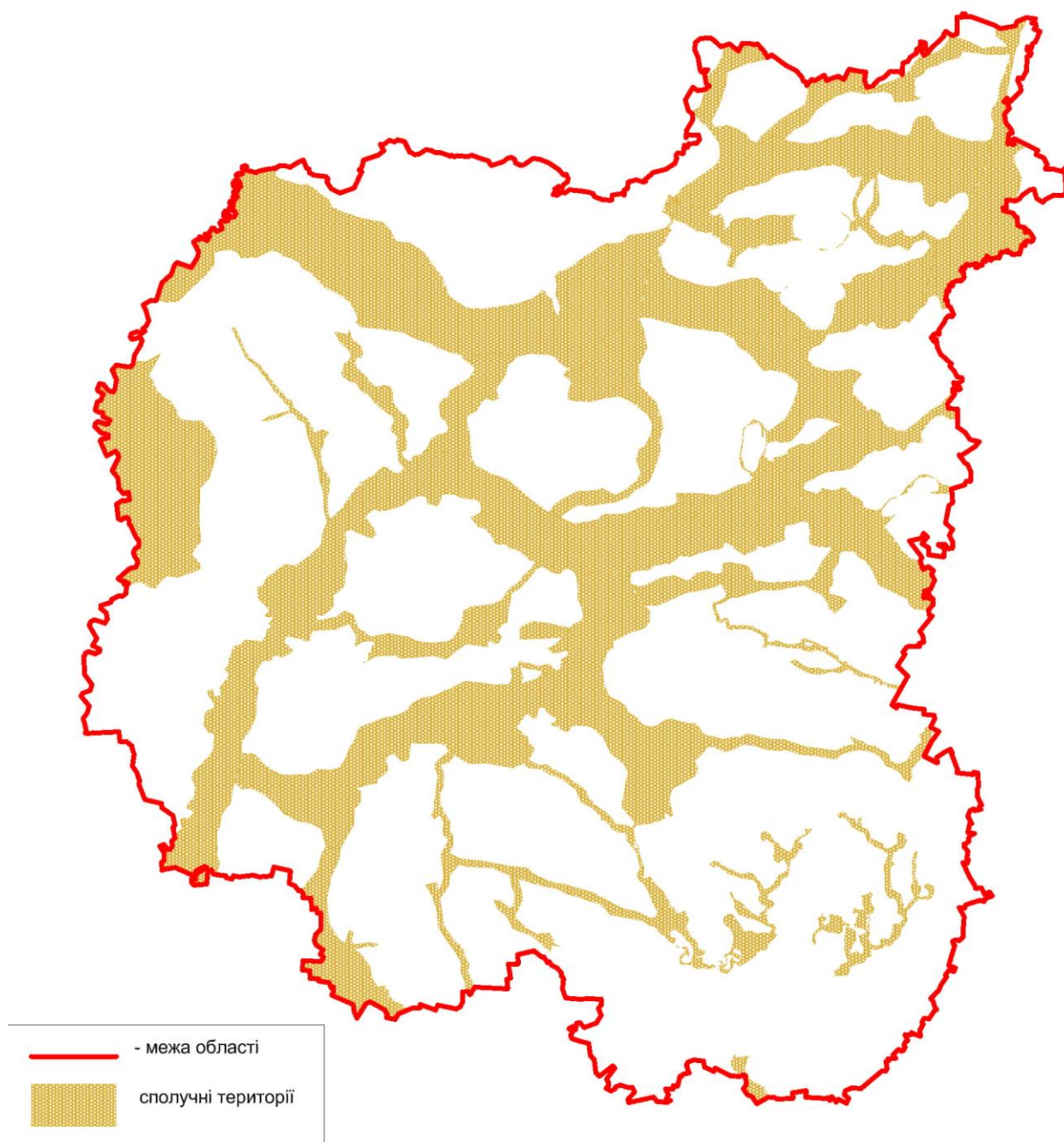

Рис. 5.2.1. Схема розміщення сполучних територій регіональної екомережі Чернігівської області

(Відповідні пояснення і назви ключових територій наведені на узагальненій інтегративній карті рис. 4.2.1. та відповідній таблиці 4.2.1.)

Таблиця 5.2.1.

Довжина сполучних територій в РСЕМ Чернігівської області

№	Назва сполучної території	Довжина, км
1	2	3
1	Дніпровська	55 км
2	Деснянська	310 км
3	Дніпровсько–Сновсько–Сіверська	200 км
4	Остерсько–Удайська	112 км
5	Шаболтасівська	66 км
6	Удайська	60 км
7	Сеймська	36 км
8	Нижньо–Сновська	27 км
9	Верхньо–Сновська	21 км
10	Убідська	43 км
11	Ревнська	26 км
12	Замглайська	35 км
13	Смолянсько–Вересоцька	58 км
14	Смолянська	25 км
15	Смолянсько–Доцька	48 км
16	Північно–Сіверська	37 км
17	Менсько–Брецька	58 км
18	Лисогірська	50 км
19	Носівсько–Супійська	53 км
20	Переходівська	21 км
21	Остерсько–Роменська	54 км
22	Бистрицько–Басанська	41 км
23	Борзенська	53 км
24	Слотська	46 км
25	Смошська	27 км
26	Галківська	44 км
27	В'юницька	27 км
28	Сокиринська	9 км
29	Білоуська	47 км

Сполучні території національного значення

1. Дніпровська сполучна територія (73127,0 тис. га) розглядається як субмеридіональний орографічно чітко виражений водно–болотно–лучно–лісовий екокоридор на межі Чернігівського Полісся з Прип'ятським Поліссям

республіки Білорусі та з Київським Поліссям. Долина Дніпра в усіх своїх ландшафтних складових є значною транзитною сполучною територією, що проходить із зони мішаних лісів Росії та Білорусі через широколистянолісову, лісостепову, степову зони України.

Ця територія охоплює долину Дніпра, яка являє територію з заплавними озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережені лісові масиви, найціннішими з яких є на терасі Дніпра. Ця сполучна територія є частиною екомережі транскордонної ділянки басейну Дніпра.

На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів.

2. Деснянська сполучна територія (278781,0 тис. га) об'єднує північний схід області з південним заходом, проходячи долиною р. Десни. Вона характеризується великою різноманітністю заплавних та долинних комплексів середньої течії Десни, але має фрагментований характер рослинного покриву та частково антропогенно перетворені ландшафти.

В цілому (в межах України та Росії) Деснянську сполучну територію можна розглядати як частину екокоридору національного значення, навіть Пан-Європейського, за умов її кількох складових – екокоридорів регіонального рівня, які будуть розміщуватися відповідно в Чернігівській, Сумській областях України та Брянській та інших областях Російської Федерації.

На цій території є велика кількість існуючих територій ПЗФ – це переважно гідрологічні, ландшафтні та ботанічні заказники, в основному місцевого рівня.

Водоохоронна смуга р. Десни, маючи відповідні обмеження та лімітування, відіграє також досить позитивну роль у підтриманні в існуючому стані та відновленні частини території.

Деснянська сполучна територія може розглядатися як транзитна

територія з подальшим переходом в Дніпровську сполучну територію.

Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою Дніпра (довжина – 1126 км, площа басейну – біля 89 тис. км²). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близня 100 м, а нижче Чернігова – майже до 150 м.

Слід відзначити характерну для Десни рису як високий рівень весняної повені, яка сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території. Так, для Десни слід відзначити наявність 400 таксонів водоростей (переважно зелених), більше 100 видів зоопланктону, більше 400 видів зообентосу, більше 30 видів риб.

В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавних озер загальною площею більше 10 тис. га, які також відіграють значну роль у збереженні біорізноманіття гідробіонтів, водоплавних птахів, ссавців та гідрофільних фітокомплексів.

Також, слід відзначити, що характерними рисами цієї сполучної території є наявність натуральних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори і фауни, територій для ренатуралізації, а це в цілому може забезпечити майже суцільний заплавний (широколистяний), лучний та заплавний (річково–долинний) деснянський коридор майже по всій території Чернігівської області від її північних до західних регіонів.

Так, у ботанічних заказниках загальнодержавного значення "Путивський" (150 га, Новгород–Сіверський р–н) та "Оболонський" (400 га, Коропський р–н) охороною охоплені заплавні ділянки справжніх лук; на території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення "Каморетський" (515 га, Менський р–н) охороняються найбільші ділянки заплавних деснянських дібров з представниками болотного, навколоводного та водного фауністичних комплексів.

Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що

Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою р. Дніпра (довжина її на території Чернігівської області – 505 км). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова – місцями до 150 м. В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавних озер загальною площею більше 10 тис. га, які відіграють певну роль у збереженні гідробіорізноманіття та функціонуванні гідрофільних фітокомплексів.

3. Дніпровсько–Сновсько–Сіверська сполучна територія (225160,0 тис. га) охоплює північну частину області (Ріпкинський, Городнянський, Щорський, Корюківський, Семенівський, Новгород–Сіверський р-ни). В її складі досить збережені поліські ділянки соснових лісів (І–ІІ групи) на борових терасах річок Дніпра, Снову, Десни, місцями дубово–соснових, дубових, менше ділянки з участю *Tilia*, *Acer*.

Значна заболоченість даної території є репрезентативною щодо Лівобережного Полісся і цілому, і характеризується переважанням евтрофних трав'яних і осокових боліт, місцями є окремі ділянки мезотрофних і оліготрофних боліт з ядром північних бореальних видів.

До складу цієї сполучної території входять окремі площі запроектованих "Сновського природного заповідника", "Дніпровського", "Мезинського" національних природних парків, ряд заказників загальнодержавного і місцевого значення, заповідних урочищ і пам'яток природи (більше 30 об'єктів загальною площею 4 тис. га).

Вона також, відіграє ключову роль у підтримці життєдіяльності міграційних потоків птахів в міграційних шляхах "Схід–Захід", "Північний схід – Південний захід".

Дніпровсько–Сновсько–Сіверська сполучна територія має вихід на Дніпровсько–Сожське природне ядро (яке має транскордонний характер і розміщується на місці злиття р. Дніпра і р. Сожу). Воно характеризується значним флористичним різноманіттям і збереженістю заплавних ландшафтів.

Ця сполучна територія характеризується значним збереженням мальовничої, ландшафтної різноманітної присновської та придеснянської природи.

До сполучних територій регіонального значення Чернігівської екомережі (таблиця 5.2.2.) належать території переважно долинного характеру і заплав найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

Таблиця 5.2.2.

Сполучні території регіонального значення

Регіональні			
№	Назва сполучної території	Позначення на картосхемі	Статус
1	2	3	4
1	Остерсько–Удайська	1.4	регіональна
2	Шаболтасівська	1.5	регіональна
3	Удайська	1.6	регіональна
4	Сеймська	1.7	регіональна
5	Нижньо–Сновська	1.8	регіональна
6	Верхньо–Сновська	1.9	регіональна
7	Убідська	1.10	регіональна
8	Ревнська	1.11	регіональна
9	Замглайська	1.12	регіональна
10	Смолянсько–Вересоцька	1.13	регіональна
11	Смолянська	1.14	регіональна
12	Смолянсько–Доцька	1.15	регіональна
13	Північно–Сіверська	1.16	регіональна
14	Менсько–Брецька	1.17	регіональна
15	Лисогірська	1.18	регіональна
16	Носівсько–Супійська	1.19	регіональна
17	Переходівська	1.20	регіональна
18	Остерсько–Роменська	1.21	регіональна

Сновсько–Удайська сполучна територія (257693,0 тис. га) є об'єднуючою ланкою ключових територій, з півночі (запроектований "Сновський" природний заповідник) до півдня області ("Ічнянський" національний природний парк та долина р. Удай). Вона проходить по долині

р. Снов, певний відрізок заплави, частково долини р. Десни та ряду її приток в центральній частині області, долину р. Удай.

Тут представлені досить різноманітні природні комплекси і ландшафти (які презентують Чернігівську область в меридіанному варіанті). Ця територія також пересікає 3 сполучні території (Дніпровсько–Сновсько–Сіверську, Деснянську, Остерсько–Ічнянсько–Роменську), що формує об'єднуючу і цілісну систему.

Сновсько–Удайська сполучна територія є субмеридіональним водно–болотно–лучно–лісовим екокоридором, якій пов'язує поліську та лісостепову частини Чернігівської області, з подальшим переходом на територію Росії і Білорусі в північному напрямку та Полтавської області в південному напрямку.

На цій території знаходиться значна кількість гідрологічних, ботанічних заказників, пам'яток природи, переважно місцевого статусу, серед яких ряд об'єктів значної площі, які мають стабілізуючу та регулюючу роль.

Остерсько–Удайська сполучна територія (84218,0 тис. га) являє собою поєднання трьох субтериторій, які займають центральну, частково південно–східну частину області: заплаву р. Остер, частково територію "Ічнянського" національного парку та заплаву р. Ромен. Вона є з'єднуючою центральні, найбільш господарсько освоєні регіони області, і характеризується певною фрагментарністю, мозаїчністю, і тільки частковою збереженістю переважно лісових, заплавлених, місцями болотних та прибережно–водних територій (як територій вторинного заболочування).

Цінність цієї території полягає в тому, що вона проходить майже по границі між поліською частиною області та лісостеповою, і виступає своєрідним екотоном для видів, які характерні для цих природних регіонів. Вона може виступати, як модельна територія, на якій можливо створення локальних ключових територій та територій відновлення ландшафтів.

На цій території знаходиться певна кількість гідрологічних, ботанічних

заказників, пам'яток природи, переважно місцевого статусу, але серед них є території екологічні стійкі (території площею більше 100 га). Серед них ряд об'єктів значної площі, які мають стабілізуючу та регулюючу роль в регіоні є території ПЗФ площею більше 500 га, зокрема: "Кобижчанська дача" (1184 га), "Кобижчанська дача-2" (610 га), Дорогинський гідрологічний заказник загальнодержавного значення (1880 га), "Туркенівка" (550 га), "Українсько-березовицький" (560 га).

Ця сполучна територія буде виконувати значну роль у відновленні трансформованих меліоративними роботами територій, підтриманні гідрологічного і природного ландшафтів центральної частини області, яка є досить трансформованою та освоєною.

Також доцільним є на цій території створення ділянок ренатуралізації ландшафтів, особливо в порушених і трансформованих місцевостях проводити заліснення, залуження та відтворення вторинних ландшафтів.

Крім того територія є з'єднуючою Дніпровські ключові та сполучні території та південні території, з переходом на територію Сумської області.

Ріпкинсько-Міжрічинська сполучна територія може розглядатися як субмеридіональний, гідрофільно-лучно-лісовий екокоридор на межі Чернігівського Полісся з Прип'ятським Поліссям Білорусі та з Київським Поліссям. Ця територія охоплює долину Дніпра з заплавними озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережені лісові масиви, найціннішими з яких є на терасі р. Дніпра ("Любецький масив", "Нова зимниця", "Єсинське", "В'юнище", "Рокитне").

Вона виступає частиною екомережі транскордонної ділянки басейну р. Дніпра. На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів.

Нижньосеймська сполучна територія з'єднує Сеймську ключову

територію (Сумська область) з Міжрічинсько–Мезинською сполучною територією, проходячи долиною річки Сейм в межах території Чернігівської області. Коридор включає заплавні та долинні комплекси нижньої течії Сейму.

Тут представлені ділянки справжніх лук, місцями остепнених, острівні ділянки заплавних дібров та евтрофних трав'яних боліт.

До неї входять 4 гідрологічних заказника місцевого значення – "Максимове" (13 га), "Халимонове" (14 га), "Кучугурське" (24 га), "Обмачівське" (210 га), та заповідне урочище "Лозовиця" (80 га).

Нижньосновська сполучна територія з'єднує Ріпкинсько–Новгород–Сіверську сполучну територію з Міжрічинсько–Мезинською сполучною територією, проходячи долиною річки Снов. Найбільші природно–заповідні об'єкти цієї сполучної території – це гідрологічний заказник місцевого значення "Торфовище" (100 га), гідрологічний заказник місцевого значення "Городок" (337 га); лісовий заказник місцевого значення "Бігацький ліс" (345 га); ботанічний заказник місцевого значення "Церківка" (288 га), ботанічний заказник місцевого значення "Маліїве" (608 га).

Таблиця 5.2.3.

Сполучні території локального значення

Локальні			
№	Назва сполучної території		
1	2	3	4
1	Бистрицько–Басанська	1.22	Локальна
2	Борзенська	1.23	Локальна
3	Слотська	1.24	Локальна
4	Смошська	1.25	Локальна
4	Галківська	1.26	Локальна
5	В'юницька	1.27	Локальна
6	Сокиринська	1.28	Локальна
7	Білоуська	1.29	Локальна

В рамках реалізації ідей розбудови Поліського екологічного коридору, формування регіональної екомережі Чернігівській області передбачається

здійснення ряду заходів, а саме:

- ✓ створення нових об'єктів ПЗФ на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони екосистем;
- ✓ збільшення площ існуючих територій ПЗФ;
- ✓ збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико—культурну та рекреаційну цінність;
- ✓ проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони;
- ✓ запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоку річок;
- ✓ формування системи транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення;
- ✓ збільшення площ захисних лісових насаджень, створення полезахисних лісових смуг та залуження земель;
- ✓ консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням;
- ✓ збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

Розбудова на території поліської частини Чернігівської області елементів Поліського екокоридору в рамках формування національної та регіональної екомережі забезпечить збереження, відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття та сприятиме дотриманню екологічної рівноваги на території області; створенню умов для життя у екологічно збалансованому природному середовищі, запобіганню безповоротній втраті частини гено—, ценофонду, екосистем і ландшафтів регіону як частини півночі України; забезпеченню збалансованого та невиснажливого природокористування; розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екологічного та зеленого туризму, відпочинку та оздоровлення населення; ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання.

РОЗДІЛ 6.

ЕЛЕМЕНТИ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ УКРАЇНИ

6.1. Дніпровський екокоридор та прилеглі до нього території

На території Чернігівської області довжина річки Дніпра, яке протікає на її заході, складає 91 км. Річка Дніпро протікає по території 3-х адміністративних районів, а саме Ріпкинського, Чернігівського та Козелецького. Її заплава, притерасся та частина борової тераси мають досить значний відсоток природності і збереженості, яка місцями становить 95%.

Дніпровська ключова територія в межах Чернігівської області має площу понад 30 тис. га. Вона являє собою прилеглу до Дніпра територію з чисельними протоками і озерами, мальовничими ландшафтами. Західна частина цієї території розміщується в заплаві Дніпра, східна і центральна займають борову терасу річки та частину болотного масиву "Замглай".

Ця ключова територія має достатньо збережені в природному стані лісові масиви, найціннішими з яких є лісові ценози тераси р. Дніпра. Вона також охоплює долину Дніпра з заплавами озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережені лісові масиви, найціннішими з яких є "Любецький масив", "Нова зимниця", "Єсинське", "В'юнище", "Рокитне". На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексами, як:

Деснянська сполучна територія є однією з найбільш збереженою і об'єднує північний схід області з південним заходом, проходячи долиною Десни [1]. Вона характеризується великою різноманітністю заплавних та долинних комплексів середньої течії р. Десни, але має частково фрагментований характер рослинного покриву та незначно антропогенно перетворені ландшафти. В цілому (в межах України та Росії).

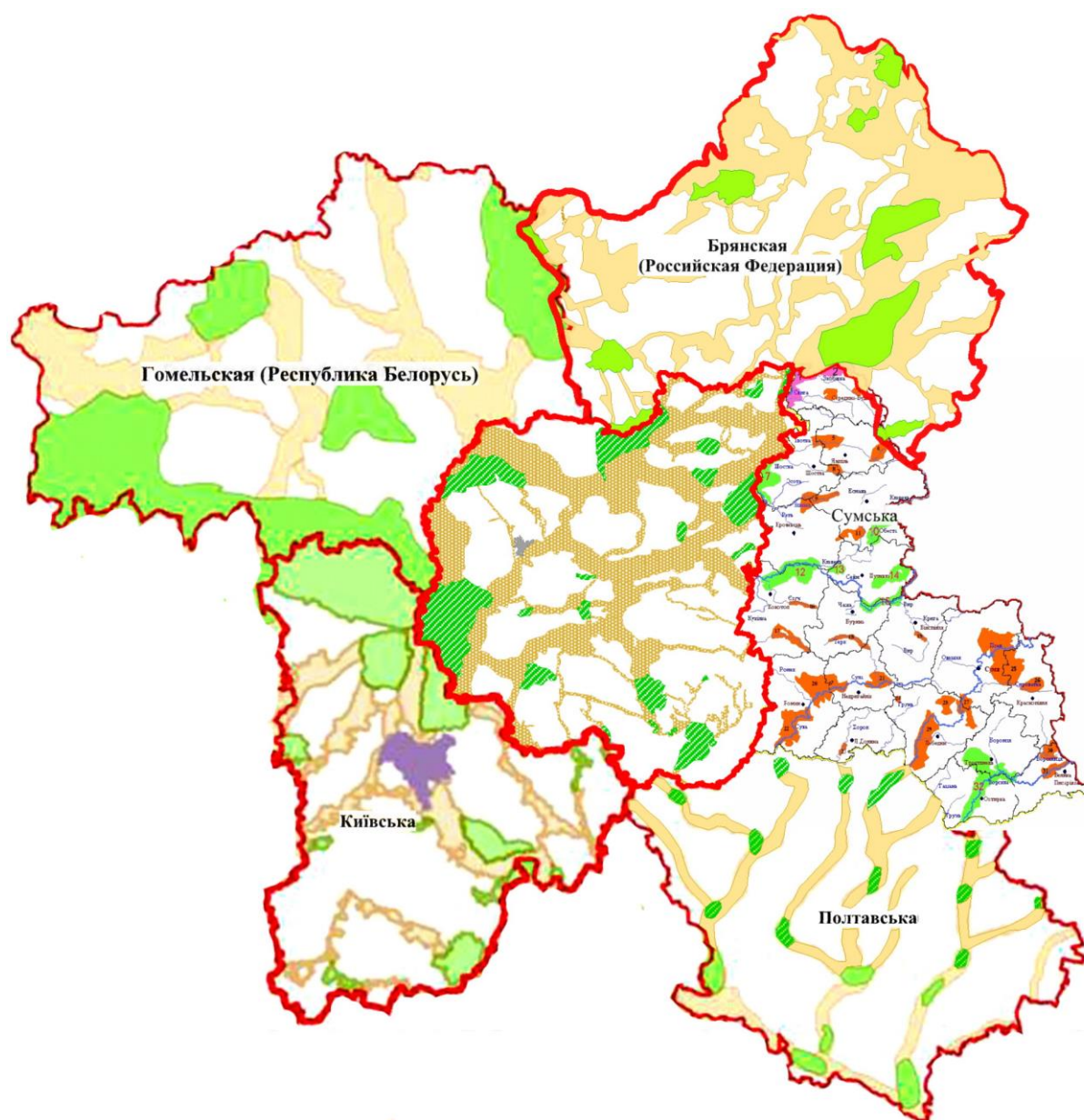

Рис. 6.1.1. Місце регіональної екомережі Чернігівської області в системі сусідніх регіонів

Деснянську сполучну територію можна розглядати як частину екокоридору національного значення, навіть Пан–Європейського, за умов її кількох складових – екокоридорів регіонального рівня, які будуть розміщуватися в Чернігівській, Сумській областях України та Брянській та інших областях Російської Федерації.

На цій території в межах Чернігівської області є велика кількість існуючих територій ПЗФ, це переважно гідрологічні, ландшафтні та ботанічні заказники, в основному місцевого рівня [2]. Водоохоронна смуга річки Десни, маючи відповідні обмеження та лімітування, відіграє також досить позитивну роль у підтримання в існуючому стані та відновленні частини території. Вона може розглядатися, як транзитна з подальшим переходом в Дніпровську сполучну територію.

Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що річка Десна є незарегульованою і найбільшою лівою дніпровською притокою. На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова – майже до 150 м. Слід відзначити характерну для р. Десни рису, як високий рівень весняної повені, яка сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території. В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавних озер загальною площею більше 10 тис. га., які також відіграють значну роль у збереженні біорізноманіття гідробіонтів, водоплавних птахів, ссавців та гідрофільних фітокомплексів [5].

Слід відзначити, що характерними рисами цієї сполучної території є наявність природних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори і фауни, територій для ренатуралізації, а це в цілому може забезпечити майже суцільний заплавний (широколистяний), лучний та заплавний (річково–долинний) деснянський коридор майже по всій території Чернігівської області від її північних до західних регіонів.

6.2. Значення екомережі Чернігівщини у національній екомережі України

Основне призначення регіональної екомережі Чернігівщини у системі національної екомережі – це стабілізація просторової структури екосистем та ландшафтів Чернігівської області, які зазнали значного антропогенного впливу. Відомо, що одна з найважливіших функцій екологічної мережі – запобігання фрагментації екосистем, збереження просторових і функційних зв'язків між природними територіями і популяціями. Між тим національні розробки по екологічних мережах у країнах Центральної Європи передбачають створення екологічних мереж не лише з метою підтримки екологічного балансу, але і рекреації, водоохоронних функцій, оптимізації структури сільськогосподарського землекористування тощо. Засадою практичного впровадження екологічної мережі Чернігівської області, як складової екомережі України має бути принцип запобігання втрат її фрагментів. [12, 21, 22]

В заплаві поліського Дніпра найширше представлені луки (75 – 90% від загальної площі). Таке переважає лучного типу рослинності не відповідає природному розвитку заплавного ландшафту; воно склалося в результаті господарської діяльності людини. У минулому в заплаві поліського Дніпра деревна і чагарникова рослинність були представлені значно ширше, ніж тепер. Про це свідчить, наявність ґрунтів з яскраво вираженими ознаками підзолотворного процесу і рештків певних видів лісової рослинності. Ширше була представлена також болотна і водно–прибережна рослинність, причому значна частина боліт була вкрита лісовими фітоценозами. Деревні і чагарникові насадження були зведені в основному в інтересах розширення площ під лучні ділянки. Частково лучні площі розширювались за рахунок боліт, які під впливом алювіальних і делювіальних відкладів і природного розвитку болотної рослинності перетворювались на лучні угіддя. Перетворенню боліт в луки сприяло також щорічне косіння трави на сіно.

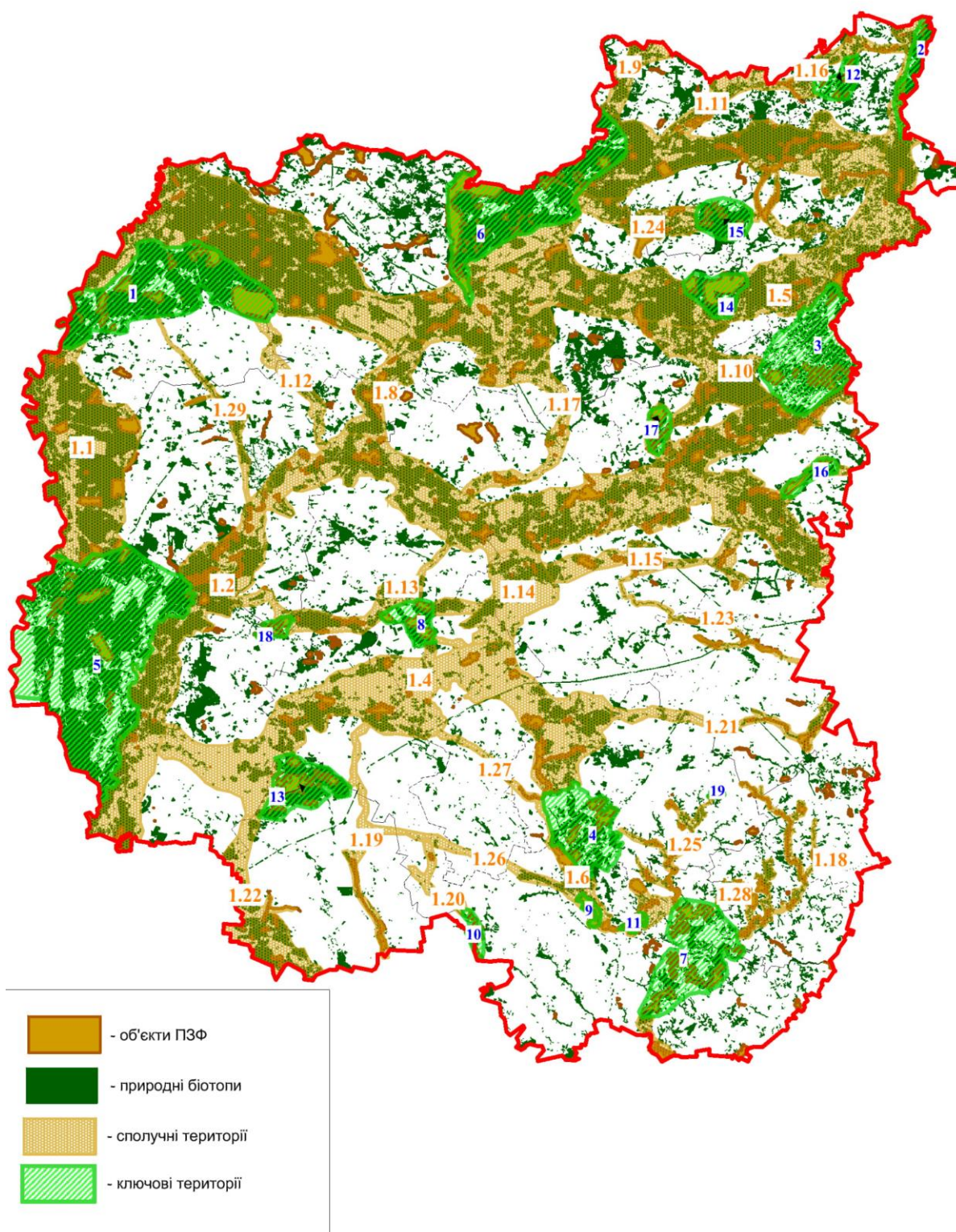

Рис. 6.2.1. Елементи регіональної екомережі і їх зв'язок з природно-заповідними об'єктами та біотопами території Чернігівської області

Луки поліського Дніпра за своїм походженням є в основному синантропно–вторинними, що вийшли з–під лісу. Тільки невелику їх частину можна віднести до синантропно–первинних, які виникли в останній час на знову утворених мандруючою річкою ділянках. Вторинному з’явленню на лучних ділянках деревних і чагарникових фітоценозів перешкоджають щорічне сінокосіння і випас худоби.

Після того як лучна рослинність завоювала в заплаві вільні від лісу площі, прослідковуються великі зміни (метаморфоз від лісу до луків) як в самих місцезростаннях, так і в угрупованнях, що їх заселяють. Лучні угруповання виникли не відразу, а в процесі конкуренції окремих видів і особин у фітоценозі.

Сучасні лучні угруповання заплави р. Дніпра, як і багатьох інших річок, сформувались під впливом систематичного сінокосіння і випасання худоби. Вплив цих факторів на формування і розвиток лучних угруповань настільки великий, що можна з певністю сказати, що коли б на цих лучних площах систематично траву на сіно не косили і не випасали худобу, то на них існували б зовсім інші угруповання. [22, 23]

У заплаві Дніпра зростає рідкісний центрально–європейський вид *Clematis recta*, євросибірський вид *Iris sibirica*. У прикордонних заплавлених водоймах відмічені реліктові види *Salvinia natans*, *Trapa natans*, *Nymphaea alba*. Заплавні луки Дніпра прикордонних територій у межах Чернігівської області є місцезростанням низки видів родини *Orchidaceae*: *Dactylorhiza incarnata*, *D. maculata*, *D. majalis*, *Orchis coriophora*.

Цінність заплавлених луків полягає у тому, що вони є більш стійкими екосистемами, ніж сіяні. Їх збереження необхідне для проведення досліджень взаємозв’язку між компонентами цих екосистем з метою подальшого використання їх у якості моделі при створенні сіяних луків. Охорона окремих видів лучних рослин та їх комплексів можлива на ценотичному рівні.

Еталонні лучні ділянки заплави р. Дніпра є важливою цілісною складовою складової Дніпровського екокоридору. Створення Дніпровського

екокоридору, яке передбачає проведення природоохоронних заходів, дозволить не лише підвищити продуктивність заплавних лук як кормових угідь, а й зберегти корисні та рідкісні види рослин та рослинні угруповання, як цінний екологічний, ценотичний та флористичний фонд лук.

Складові Дніпровського екокоридору в прикордонній смузі України: заплава проектного Дніпровського національного природного парку та лучний масив лівобережної заплави між селами Скиток та Старі Яриловичи Ріпкінського р-ну.

Зазначені еталонні ділянки відіграють першочергову роль для створення з українською частиною заплави р. Дніпра цілісної складової Дніпровського екокоридору.

На лівобережній заплаві Дніпра у прикордонній смузі на території України між селами Скиток та Старі Яриловичи (Чернігівська область, Ріпкинський р-н) у якості еталонних ділянок виступають відносно сухі луки з домінуванням – *Agrostis vinealis*, *Poa angustifolia*, *Koeleria delavignei*, *Calamagrostis epigeios*, які належать до союзу *Agrostion vinealis* порядку *Poo–Agrostietalia vinealis*. Остепнені луки в заплаві з'явилися не відразу після зведення лісової рослинності, а значно пізніше. Вони виникли на місці справжніх лук, місцезростання яких змінилися під впливом випасання худоби і сухості заплавного мікроклімату.

Ці ділянки є продовженням лучно–болотного заплавного комплексу у межах проектного Дніпровського національного природного парку, який охоплює прикордонну смугу.

Луки Дніпровського національного природного парку зосереджені переважно в заплаві р. Дніпра. Раніше тут переважали справжні та болотисті луки. Справжні луки більш високих рівнів були представлені переважно ценозами – *Agrostideta tenuis*, *Siegungeta decumbens*, *Fesicuceta rubrae*, *Anthoxantheta odorati*, середніх рівнів – *Agropyreta repentis*, *Alopecureta pratensis*, *Festuceta pratensis*. На помірно низьких і низьких рівнях заплави розміщувалися болотисті та торф'янисті луки. На болотистих луках

переважали ценози формації *Beckmannieta eruciformis*, а на торф'янистих – *Deschampsieta cespitosae* та *Molinieta caeruleae*.

Зараз у рослинному покриві більшої частини лук внаслідок пасквальної дигресії на підвищених ділянках переважають похідні дрібнозлакові угруповання справжніх лук з переважанням *Sieglingia decumbens*, *Festuca rubra*. Пасквальна дигресія спричинила формування значних за площею угруповань з переважанням *Juncus effuses*.

Фізико–географічні фактори (географічне положення, рельєф, клімат, ґрунти) спричинили формування унікального мало порушеного природного комплексу Дніпровської заплави, його численного фіторізноманіття. На території заплави зростають практично всі види рослин характерні для Українського Полісся, в тому числі і рідкісні. Наводимо їх характеристику та поширення у заплаві Дніпра.

Популяції європейсько–середземноморського виду *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo у районі відмічені в декількох місцезростаннях, найбільші з них за площею і чисельністю екземплярів виявлені в урочищі "Мокрець" смугою 2 м х 500 м поблизу справжньої луки з домінуванням *Poa pratensis*. Окремі популяції нараховували 60 – 70 квітучих особин на 3 м². Найбільші популяції налічують до 30 особин. Для популяцій характерне річне коливання чисельності особин (до повної відсутності у певні сезони). Факторами, що обмежують поширення виду є скошування під час квітання та плодоношення, витоптування, руйнування болотних екосистем: осушувальна меліорація, торфорозробки.

Epipactis palustris (L.) Crantz трапляється у чагарниково–гіпнових, трав'яно–гіпнових болотах та заболочених луках Дніпра в урочищах Мокрець, Боблово, Кротинське.

Iris sibirica L. – євросибірсько–кавказький вид, ареал якого охоплює простір від Франції до Східного Сибіру та Монголії. Окремі ексклави виду є на Кавказі та в Малій Азії. У минулому столітті був широко поширеним на Поліссі. Осушувальна меліорація призвела до катастрофічного стану

популяцій виду. *Iris sibirica* зростає на болотистих луках. У заплаві виявлений переважно на ділянках лук, берегах стариць та краях боліт в угрупованнях багаторічних трав, які розвиваються за умов високого та помірного зволоження і високого мінерального живлення. Популяції різної чисельності – від поодиноких екземплярів до 100 особин.

Salix starkeana Willd. – реліктовий кореальний вид на межі ареалу, який охоплює Скандинавію, Середню та Східну Європу, Сибір, Монголію. На Поліссі трапляється зрідка. На досліджуваній території відмічено зростання *Salix starkeana*, Найбільші популяції *Salix starkeana* відомі на території боліт "Боблове", "Мокрець". Трапляється як на відкритих так і чагарникових луках. Переважно росте як асектатор в угрупованнях класів Scheuchzerio-Caricetea nigrae (Nordhagen 1936) R.Тх. 1937 и Alnetea glutinosae Br.–Bl. et R.Тх. 1943. Факторами, що лімітують поширення *Salix starkeana* є трансформація болотних екотопів, надмірне випасання або заліснення лучно-болотних територій – місцезростань цього виду.

Adenophora liliifolia (L.) A. DC. належить до європейського поетично-самартського елементу флори. На території України вид вказується для лісової зони та Лісостепу. На окремих ділянках заплави Дніпра за 4 км. від с. Коробки відмічено зростання цього виду в угрупованнях класу Trifolio-Geranieta Th. Müller 1962.

Silene lithuanica Zapal – спостерігається тенденція поширення цього виду на Поліссі. На території Ріпкинського р-ну Чернігівської області на ділянці заплави р. Дніпра за 2 км. від с. Новосілки відмічено зростання в угрупованнях Koelerio glaucae-Corynephoretea canescentis Klika in Klika et Novak 1941.

Чисельні популяції європейсько-західноазійського виду *Gentiana pneumonanthe* L. (регіонально рідкісний для Чернігівської області) виявлені нами на торф'янистих луках лучно-болотних екосистем по всій заплаві Дніпра. Найбільші популяції відмічені у таких асоціаціях: *Deschampsia caespitosa* – *Centaurea jacea* – *Rhinanthus minor*, *Deschampsia caespitosa* –

Ptarmica cartilaginea. Місцезростання цього виду скорочуються внаслідок осушування та розорювання його природних екотопів.

Флористичним ядром території заплави є урочище "Пушкарівське", площа – 110 га. Воно входить до об'єднання "Агроліс". Урочище розташоване за 6 км. від р. Дніпро, за 1,5 км невеликого населеного пункту Углова Рудня. На півдні урочище межується з типовим евтрофним болотом "Мокрець", на півночі – з лісовим урочищем "Любецький масив", яке розташоване на піщаних підвищеннях.

Таким чином "Пушкарівське" з півночі захищене від холодних північних вітрів, а південне сусідство з збереженим від пагубної меліорації болотом, сприяє стабільності гідрологічного режиму. Основним багатством урочища є зростання видів з Червоної книги України, та видів регіональної охорони. Серед видів з Червоної книги України тут зростають: насамперед з родини: Зозулинцеві (зозулині черевички, зозулині сльози яйцевидні, коручка болотна та коручка чемерниковидна, любка дволиста, пальчатокорінник м'ясочервоний). В урочищі також зростає осока затінкова, а також види папоротей роду гронянка, а саме: гронянка багатороздільна та гронянка віргінська, крім них – папороть вужачка звичайна. Трапляються види регіональної охорони (синюха голуба, валеріана лікарська, півники сибірські, перстач білий, дзвоники персиколісті, гвоздика несправжньорозчепирена).

На південній окраїні Дніпрової заплави в лісовому урочищі "Ясенське" відмічено зростання таких видів як: пальчатокорінника Фукса, також любки дволистої та любки зеленоквіткової.

На території болота "Боблове" відмічено зростання у другому під'ярусі трав'яного ярусу: образків болотних.

В урочище "Павучище" (за 3 км від с. Углова Рудня) віднайдено зростання бобівника трилистого.

Заплавні луки у прикордонній смузі є не лише місцем збереження рідкісних видів, а у порушеному стані можуть виступити форватером для

поширення адвентивних видів флори. Як показують сучасні дослідження фітоінвазій, деякі види, занесені в екотопи з нестабільною або порушеною структурою, відразу стають компонентами рослинних угруповань цих екотопів. У зв'язку з цим для порушених ділянок заплави р. Дніпра є небезпечними перспективи активного поширення інвазійних видів, осередки яких вже виявлені у межах Чернігівського Полісся на територіях, прилеглих до заплави Дніпра: *Setaria glauca*, *Xanthium albinum*, *Heracleum mantegazzianum*, *Conyza canadensis*, *Oenothera rubricaulis*, *O. biennis*, *Helianthus tuberosus*, *H. subcanescens*, *Impatiens glandulifera*, *Bidens frondosa*, *Echinocystis lobata*, *Reynotria japonica*, *Iva xanthifolia*, *Ambrosia artemisifolia*. Конкуренція за екотопи, інсуляризація через поширення адвентивних видів може призвести до скорочення чисельності аборигенних організмів, що призводить до роз'єднання їх на мікропопуляції, іноді з невеликих груп чи навіть кількох особин.

Отже, сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виступають як природні каркасні екологічні коридори, які зв'язують між собою ключові території і включають існуюче біорізноманіття різного ступеню природності і збереженості, та середовища його існування, частково території ренатуралізації. Вони сприяють підтриманню процесів репродукції, обміну генетичним матеріалом, розповсюдженню, міграції та поширенню видів на сусідні території, а також можуть виступати окремими територіями з густою мережею збережених природних ареалів.

До сполучних територій національного значення регіональної екомережі належать території долинного характеру і заплав найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

РОЗДІЛ 7.

ОХОРОНА БІОРІЗНОМАНІТТЯ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОМЕРЕЖІ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

7.1. Роль регіональної екомережі у збереженні хребетних тварин

Сучасна фауна України включає представників 20 типів, 45 класів та 35 тисяч видів. З них до Червоної книги України [35] внесено 382 види, що становить 1,1% від загальної чисельності фауни. Фауністичні процеси на території України мають ряд тенденцій, зокрема тенденція до суттєвого скорочення чисельності і видового багатства хижих тварин, мігруючих видів та зникнення макро– та мегафауни, є сталою, це процес некомпенсованої втрати фауни, типова риса більшості трансформованих та квазіприродних систем. Серед причин даних тенденцій – це результат традиційних форм природокористування, розвиток транспортної, енергетичної інфраструктур, інсуляризація видових ареалів та зростання масштабів мисливства і сучасного технічно досконалого браконьєрства. [6, 35]

Основним середовищем життєдіяльності великих ссавців є лісові ценози, їх структурованість, мозаїчність та різноманітність, збільшує ємність цих територій для тварин за рахунок комплексного поєднання екологічних чинників. Трансформації лісових угруповань призводять на значній частині лісових площ, до порушень біоритмів окремих видів.

Процес збіднення фауністичного складу великих ссавців в Європі спрямований на схід. Україна зберегла видове різноманіття більшості великих наземних ссавців, за виключенням серни (*Rupicapra rupicapra* L.), зубра (*Bison bonasus* L.) та муфлона (*Ovis musimon* Pall.), але два останні відновлені шляхом реакліматизації з інших регіонів.

До Червоної книги України [35] включено 4 види ссавців так званої "великої групи" – борсука (*Meles meles* L.), видру (*Lutra lutra* L.), рися (*Lynx lynx* L.) та зубра (*Bison bonasus*).

Фауна мисливської групи включає 10 видів, зокрема, 1 вид гризунів

(бобер (*Castor fiber* L.), два види хижих (ведмідь (*Ursus arctos* L.), вовк (*Canis lupus* L.), та 7 видів ратичних (кабан (*Sus scrofa* L.), лось (*Alces alces* L.), олень благородний (*Cervus elaphus* L.) козуля європейська (*Capreolus capreolus* L.), муфлон європейський (*Ovis musimon* Pall.) та інші.

На стан популяцій ссавців впливає не тільки стільки стан довкілля, але й в більшості випадків рівень ведення мисливського господарства та ряд інших соціальних чинників.

Україна розташована на перитині кількох міграційних шляхів перелітних видів птахів, а її приморські регіони є місцем осінніх кочівель та зимівлі значної кількості водоплавних птахів.

Полісся, в тому числі Лівобережне, має особливе значення для мігруючих птахів водно–болотного комплексу. Вони зупиняються тут під час перельотів і в деяких місцях створюють значні скупчення. Особливо велике значення цей регіон має для сірої чаплі (*Ardea cinerea* L.), лелек (*Ciconia* sp.), гусей (*Anser* sp.), качок (*Anas* sp.), сірого журавля (*Grus grus* (L.)), куликів (*Charadriidae*). Серед місць масових скупчень водно–болотних птахів, як під час осінньої, так і весняної міграції, виділяють Київське водосховище на річках Дніпрі та долину Десни. Через Полісся проходять міграційні шляхи багатьох навколоводних птахів, які пролітають у широтному та меридіональному напрямках. [6, 21]

"Поліський міграційний шлях" є шляхом перельоту птахів, які зимують в країнах Західної та Центральної Європи. Цей міграційний шлях використовують багато видів птахів (переважно водно–болотного комплексу).

Останні десятиріччя на Поліссі почали гніздитися лебеді–шипуні (*Cygnus olor* (Gm.)), птахи балтійської популяції. Окремі пари гніздяться в Чернігівській та Сумській областях. Більшість з них перелітають в західному напрямку і зимують на південному узбережжі Балтійського моря.

Серед "поліських мігрантів" – це качки (*Anatidae*) (крижень (*Anas platyrhynchos* L.), широконоса (*Anas dypeata* L.), червоноголова (*Aythya ferina*

(L.) та чубата чернеть (*Anas fuligula* (L.)), значна частина яких гніздяться на Поліссі, в центральних регіонах Росії, південній частині Західного Сибіру та Північному Казахстані, а зимують у Західній Європі. Під час сезонних міграцій вони пролітають через Полісся, основними ж місцями їх концентрації під час зупинок у лісовій зоні України є долина Десни (в тому числі її притоки) та Київське водосховище.

Міграційні шляхи "Північ – Південь" та "Північний Схід-Південний Захід"), є шляхами переміщення птахів (вони також мігрують через Полісся) на північ та південний схід. До найбільш характерних видів даних шляхів віднесено такі види, як: бугай (*Botaurus stellaris* (L.)), сіра чапля (*Ardea cinerea* L.), білий (*Ciconia ciconia* (L.)) та чорний лелека (*Ciconia nigra* (L.)), чирки – тріскунок (*Anas querquedula* L.) та свистунок (*Anas crecca* L.), шилохвіст (*Anas acuta* L.), свищ (*Anas penelope* L.), гоголь (*Bucephala clangula* (L.)), скопа (*Pandion haliaetus* (L.)), луна болотяного (*Circus aeruginosus* (L.)), луна лугового (*Circus pygargus* (L.)), луна польового (*Circus cyaneus* (L.)), сірий журавель (*Grus grus* (L.)), вальдшнеп (*Scolopax rusticola* L.,) дупель (*Gallinago media* (Lath.)), бекас (*Gallinago gallinago* (L.)), кроншнеп великий (*Numenius arquata* (L.)), кроншнеп середній (*Numenius phaeopus* (L.)), чорниш (*Tringa ochropus* L.), травник (*Tringa totanus* L.), турухтан (*Phasianus pugnax* (L.)), мартин звичайний (*Larus ridibundus* L.), мартин чорний (*Chlidonias nigra* (L.)), крячки світлокрилі (*Chlidonias leucoptera* (Tett.)) та ряд інших видів.

Враховуючи широкофронтальний характер міграцій птахів на Поліссі існують ділянки, де концентрація мігруючих видів і особин набагато вища, ніж на прилеглих територіях.

Дніпрово–Деснянський міграційний шлях являє собою ділянку долини р. Дніпра, Київське водосховище та долину р. Десни. Різні види птахів різнорівнево використовують екотопи Дніпрово–Деснянського шляху, як місця перелетів, пролетів, зупинки під час міграцій. Як результат цих процесів є те, що вздовж Дніпрово–Деснянського шляху спостерігається

концентрація мігруючих птахів у 10–20 разів вища, ніж на прилеглих територіях.

7.2. Роль регіональної екомережі у збереженні лісових та інших територій

Розвиток цивілізації передбачав не тільки заселення території, і трансформації природних екосистем, винищення їх складових, в тому числі і лісових фітоценозів. Найбільше було вирубано лісів на території України за останні 100 років.

Лісистість України в прадавні часи становила понад 40%, на сучасному етапі – всього 15,6%. За сучасних умов, на думку фахівців [24, 27,], оптимальна лісистість на Україні повинна бути біля 20%, це дозволить стабілізувати екологічну ситуацію в Україні та збільшити національні ресурси деревини.

На території Чернігівської області лісистість становить 20,7%, в оптимальною є 23%. Ліси Чернігівщини утворюють понад 10 видів дерев, серед яких в якості домінантів та співдомінантів виступають сосна звичайна (*Pinus silvestris* L.), дуб звичайний (*Quercus robur* L.), ялина звичайна (*Picea abies* (L.)Karst.), береза повисла (*Betula pendula* Roth), вільха чорна (*Ainus giutinosa* (L.)Gaertn.), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) та інші.

Функціональне призначення лісів Чернігівської області знаходить своє втілення в розподілі їх на дві групи.

До першої групи належать ліси, що виконують переважно природоохоронні функції:

- ✓ водоохоронні (смути лісів вздовж берегів річок, навколо озер, захисні лісові насадження на смугах відводу каналів);
- ✓ захисні (ліси протиерозійні, захисні смуги лісів вздовж залізниць, автомобільних доріг різного значення, особливо цінні лісові масиви,

державні захисні лісові смуги). До цієї категорії належать і полезахисні лісові смуги, захисні лісові насадження; санітарно-гігієнічні та оздоровчі (ліси населених пунктів, ліси зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств, ліси першого і другого поясів зон санітарної охорони джерел водопостачання та ліси зон округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій). У цю групу включені також ліси на територіях ПЗФ (заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки), ліси, що мають наукове або історичне значення (включаючи генетичні резервати).

Загальна площа земель лісового фонду Чернігівської області на 01.12.2016р. становить понад 724,0 тис. га, у тому числі вкритих лісовою рослинністю – 658,8 тис. га (20,7 % від загальної площі). В північних районах лісистість становить від 20 до 41% від загальної площі району, а в південних – від 7 до 20%.

Ліси першої групи становлять – 258,2 тис. га, ліси другої групи – 414,5 тис. га. Вікова структура лісів області нерівномірна, в лісовому фонді переважають молодняки – 33,5% площі, середньовікові насадження займають 47% , пристигаючі 14,2 %, стиглі – 5,3 % від загальної площі.

Запас деревини Чернігівської області становить – 124,2 млн. м³, з них стиглої – 7,6 млн. м³ (6,2%). Середній запас деревини на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель становить 189 м³, стиглих і перестійних деревостанів - 210 м³, середній приріст на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель складає 4,1 м³.

За останній час природні луки Чернігівської області зазнали значних змін. Основними факторами, які викликали зміни лучної рослинності є меліоративні роботи, заростання луків деревною рослинністю та ненормоване випасання худоби (біля великих населених пунктів).

Порушення структури лучних ценозів проявляється у збідненні флористичного складу, спрощенні ярусної будови, формування більш одноманітних, екологічно нестійких ценозів. Зараз відбувається

трансформація справжніх та болотистих луків в торф'янисті, з переважанням щучника, а також заміна їх сіяними травами. На територіях, віддалених від населених пунктів, переважають справжні сінокосні луки над пасовищними. В місцях інтенсивного розвитку тваринництва переважають луки – пасовища, частина з яких знаходиться на різних стадіях пасквальної дигресії. Внаслідок випасів утворюються дрібнозлакові та дрібноосокові ценози.

Загальні закономірності антропогенних впливів полягають в зменшенні площ боліт та луків, викликаних осушенням та подальшим використанням земель; трансформації рослинного покриву трав'яних ценозів, збільшення площ похідних ценозів торф'янистих луків, розширенні площ сіяних луків.

В зв'язку з трансформацією рослинного покриву трав'яних біогеоценозів території Чернігівської області особливо актуальним постає питання завершення формування природоохоронної сітки регіону з метою внесення до її складу рідкісних та цінних лучних ценозів з групами червонокнижних та регіонально рідкісних видів рослин.

7.3. Роль регіональної екомережі у гідрофільного фіторізноманіття

Для поліської частини України наявність водних, навколоводних і вологих біотопів є однією з складових формування її ландшафтних комплексів. В процесі широкомасштабних перетворень перезволожених, болотних і заплавних екосистем, внаслідок меліорацій, господарського використання для агровиробництва прибережної смуги річок, надмірного випасання та штучних лучноперетворюючих заходів, відбулася значна трансформація даної групи екосистем. [18, 21, 22]

Наслідками майже сторічного перетворення гідрофільних екосистем Лівобережного Полісся є деградаційні зміни сукцесійного характеру, що багатьох випадках привели до формування менш зволожених угруповань, зникненню видів гідрофільної екології та поставили питання їх збереження на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Переважну частину Лівобережного Полісся займає Чернігівська область, до поліської частини якої входять 2 фізико–географічні провінції; Чернігівське Полісся (площа близько 13 тис. км²) та Новгород–Сіверське Полісся (площа 5,5 тис. км²). [18- 21]

Загальний характер рослинного покриву цієї території визначається як території поширення соснових, сосново–дубових і дубових лісів, евтрофних осокових та осоково–гіпнових боліт, торф'янистих, заплавних та болотистих лук. Серед видів судинних рослин, які охороняються на регіональному рівні в Чернігівській області (Рішення облради від 20.01.2000 р.) слід виділити групу рослин водних, навколоводних і гідрофільних біотопів, яка включає 17 видів.

Проведений аналіз даної групи дозволяє зробити її розподіл на окремі екотопічні складові: водна (*Nymphaea alba* L., *N. Candida* J.et C.Presl., *Lemna gibba* L., *Potamogeton alpinus* Balb.), група оліго–, мезотрофних боліт (*Andromeda polifolia* L., *Ledum palustre* L., *Oxycoccus palustris* Pers., *Carex limosa* L.), евтрофних боліт (*Carex hartmanii* Cajand., *C. juncella* (Fries.) Th. Fries., *Salix lapponum* L., *Salix myrsinifolia* Salib, *Gentiana pneumonanthe* L., *Polemonium caeruleum* L.), гідрофільних біотопів (*Iris sibirica* L., *Inula helenium* L., *Alnus incana* (L.) Moench., *Dryopteris cristata* (L.) A.Gray. J. Окремі закономірності їх поширення наводимо нижче. Найчисельніші популяції латаття сніжно-білого на території Чернігівської області нами виявлені у заплавних водоймах межиріччя Десна–Сейм, утворює рідкісні угруповання, які занесені до Зеленої книги.

На Чернігівщині є кілька знахідок рдесника альпійського на сході області (Коропський, Бахмацький р–ни), виступає рідкісним для Лівобережжя видом. Необхідно в області вивчати поширення цього виду з метою виявлення і уточнення його поширення, пошуку нових місцезростань та забезпечення належної охорони. Типові біотопи для багна звичайного – це вологі соснові ліси, заболочені березняки і сфагнові болота поширені в Чернігівській області та прикордонних з Росією, Білоруссю районах

(Щорський, Семенівський, Корюківський, Ріпкинський райони).

На Чернігівщині андромеду багатolistу нами знайдено в північних районах (Щорський, Корюківський, Ріпкинський, Городнянський райони), в екотопах, які характерні для попереднього виду. Необхідно в області вивчати поширення цих видів з метою виявлення нових місцезростань та забезпечення їх належної охорони.

Верба лапландська є льодовиковим реліктом, і на Поліссі знаходиться її південна межа поширення. На території Чернігівської області вид зростає на ділянках сфагнових оліготрофних або мезотрофних боліт, поодинокі або утворює малочисельні популяції. Поширення верби лапландської пов'язано з північними та східними поліськими районами області (Ріпкинський, Щорський, Новгород–Сіверський, Коропський та ряд ін.).

На території Чернігівської області на спостерігається поширення верби мирзинолистої, це пов'язано з специфічними біотопами її існування, це переважно північні, частково центральні та східні райони області. Вид зростає переважно на зволжених узліссях та на відкритих ділянках, пов'язаних з торф'янистими ґрунтами.

Чисельність оману високого на території Чернігівської області скоротилась внаслідок осушувальної меліорації та заготівлі кореневищ, як цінної лікарської сировини. Популяції цього виду поширені по всій області, але більш вони чисельні в поліських районах, на заболочених луках, по берегам малих річок, на ділянках меліоративних систем.

Синюха голуба росте поодинокі, зрідка утворюючи невеликі скупчення на вологих лісових галявинах та узліссях, по берегах річок. На території Чернігівської області нами виявлено місцезнаходження цього виду на вологих луках та на ділянках чорновільшників, зокрема у Коропському (урочище "Ледене") Сосницькому, Ріпкинському ("Замглай") районах.

Місцезростання тирличу звичайного скорочуються, внаслідок осушування, освоєння боліт і луків та розорювання природних біотопів цього виду. На Чернігівщині місцезростання цього виду пов'язані з болотистими

торф'янистими луками лучно-болотних комплексів річок Десни, Сейму, Снову та інших заплав і заболочених ділянок.

Популяції осоки ситничковидної виявлені на 2 болотах, на ділянках купинно-осокових ценозів біля с. Шабалинів Коропського району. Є відомості про знахідки цього виду на території Городянського, Щорського і Козелецького районів Чернігівської області. Осока ситничковидна на території України має південно-західну межу свого ареалу.

Популяції осоки багнкової були виявлені на 3 болотах, на ділянках мезотрофних, осоково-сфагнових ценозів, в заплаві р. Сейм. Осока багнова в регіоні має південну межу свого поширення. Яка співпадає з лісовою зоною. Необхідно в області вивчати поширення цих видів з метою виявлення і уточнення їх поширення, та забезпечення їх належної охорони.

Дослідження останніх років (2000–2016 рр.) показали, що регіональною охороною охоплені не всі види гідрофільного комплексу поліської частини Чернігівської області. [18-23] Для цього пропонуємо до регіонального списку охорони судинних рослин в Чернігівській області внести 15 видів, які будуть доповнювати охороняемого гідрофільного фіторізноманіття. Серед них представники таких груп: водної (*Batrachium aqualite* (L.) Dumort, *Wolffia arrhiza* (L.) Horcel ex Wimm., *Sparganium minimum* Wallr), групи оліго-мезотрофних боліт (*Eriophorum vaginatum* L., *Drosera rotundifolia* L.), евтрофних боліт (*Potamogeton amplifolius* L., *Salix vinogradovii* Klok., *Hippuris vulgaris* L., *Ostericum palustre* Bess є видом з Бернської конвенції, *Calla palustris* L., *Viola uliginosa* Bess.), гідрофільних біотопів (*Cystopteris fragilis* (L.) Bernh). Проведені дослідження поліської частини Чернігівської області і узагальнення регіональної раритетної компоненти гідрофільного різноманіття Лівобережного Полісся дозволяють зробити висновки, що найбільша кількість охороняємих видів пов'язана з болотними і надмірно зволоженими біотопами в заплавах річок Дніпра, Десни, Сейму та ряду інших, найбільшими болотними масивами регіону ("Замглай", "Паристе", "Бондарівське").

РОЗДІЛ 8.

ІСТОРИКО–КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОМЕРЕЖІ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В природному середовищі пам'ятки історії та культури набувають риси індивідуальності та самобутності. На сучасному етапі комплексний підхід до охорони навколишнього середовища передбачає включення нерухомої культурної спадщини як складових елементів середовища, а тому архітектурні пам'ятки, історичні місця, історичні ландшафти, історико–культурні заповідники, пам'ятки садово–паркового мистецтва, тобто культурну традицію, доцільніше розглядати разом з природною основою, яку також слід включати до складу культурних цінностей, та разом використовувати в екологічному і естетичному вихованні.

На сучасному етапі система охорони культурно–природної спадщини в Україні характеризується відсутністю нормативно–організаційної єдності, різної підпорядкованості, ієрархічності, різнопотребною фінансової і матеріальної бази галузі [3,].

Серед об'єктів історико-культурної спадщини в якості існуючих об'єктів природно-заповідного фонду виступають 2 дендропарки і 21 парк–пам'ятка садово–паркового мистецтва. Нижче наведена їх інформаційна характеристика, але вони потребують додаткових досліджень і розробки проектів реконструкції і відновлення втрачених компонентів.

Дендропарк загальнодержавного значення.:

Дендропарк "Тростянець" знаходиться у селі Тростянець Ічнянського району. Його площа становить 204,4 га, підпорядкований Національній академії наук України. Парк заснований Іваном Михайловичем Скоропадським (1804 – 1887) у 30–х роках XIX ст.

Дендропарк "Тростянець" має одну з найчисельніших в Україні колекцію голонасінних, створення якої розпочалося за часів І.М. Скоропадського (з 1834 р.). На сучасному етапі дендропарк

"Тростянець" виступає базою наукових досліджень з актуальних проблем інтродукції. На території було представлено дендропарку налічується 574 видів, підвидів та культиварів деревних рослин, серед них: *Picea*, *Abies* – 51 вид та культивар, *Larix* – 6, *Pinus* – 27, *Thuja* – 32, *Juniperus* – 25, *Quercus* – 50, *Acer* – 60, *Fraxinus* – 37, *Tilia* – 27, *Betula* – 16, *Ulmus* – 34, *Alnus* – 9, *Populus* – 18, *Aesculus* – 25, *Salix* – 18, *Sorbus* – 17. Решта родів налічувала менше 6 видів та культиварів. Якщо, у 1888 році у парку налічувалось 574 види та культиварів, то у 1927 – 202, у 1935 – 197, у 1948 – 383; у 1960 в дендропарку та арборетумі (створення якого розпочато у 1957 р.) – 969. У 1960 – 1970 рр. у дендропарку – 793 види, а з різновидностями та формами (сортами) – 1155, на території старовинного парку – 278 видів та форм, а з урахуванням арборетуму – 771.

Дендропарк місцевого значення.:

"Прилуцький" дендропарк (11,9 га, м. Прилуки) був заснований 2002 року на території, яка належить Прилуцькій дослідній станції. На території парку зростає близько 3000 особин рослин. На території парку висаджено два види рододендрону: рододендрон карпатський, відомий більше під назвою «червона рута» та рододендрон жовтий. Вирощуються туї, чорна смородина, шовковиця та канна, представлено 180 сортів півників.

Парк–пам'ятка садово–паркового мистецтва загальнодержавного значення.

"Сокиринський парк" (58 га, Срібнянський р-н, с. Сокиринці). Сокиринський садово–парковий комплекс – пам'ятка садово–паркового мистецтва XVIII ст., це в основному лісовий тип садово–паркового ландшафту. Цей чарівний комплекс поєднує в собі природні лісові масиви навколо річки Утки, штучно створені паркові композиції, і архітектурні комплекси палацу Галаганів. Парк створено на базі вікового дубового лісу з великим ставком, газонами, алеями побудовано багато малих архітектурних

форм. У насадженнях парку переважають листяні породи супутники дуба, зокрема липи серцелисті, клени гостролисті, в'язи та інші. Всього близько 40 видів деревних порід. Серед насаджень є дерева – екзоти: єдиний в області віковий платан західний (висота – 27 м, діаметр крони – 18 м, діаметр стовбура 110 см) та 2 буки лісові, горіх чорний. На території парку знаходиться величезний палац Галаганів (видатна пам'ятка архітектури XVIII–XIX ст.

Парки–пам'ятки садово–паркового мистецтва місцевого значення.

"Кочубеївський" (9,9 га, Бахмацький р-н, м. Батурин) – старовинний ландшафтний парк, заснований у XVII ст. на базі природної діброви. Є кілька дерев дуба звичайного віком 200–300 років.

"Тиницький" (20 га, Бахмацький р-н, с. Тиниця) старовинний парк створений з листяних і хвойних видів, головна алея парку – з вікових дерев *Picea abies* (L.) Karst.).

"Ваганицький" (6 га, Городнянський р-н, с. Ваганичі) – мальовничий парк із ставком та рядом видів дерев–екзотів віком 100–150 років.

"Городнянський" (10 га, Городнянський р-н, м. Городня) – закладений у 1965 році. Налічує близько 120 видів деревних рослин різних природних зон, переважно північноамериканської та далекосхідної флористичних областей.

"Дружби народів" (10 га, Городнянський р-н, с. Сеньківка) – мальовничий парк, посаджений у 1967 році силами громадськості з трьох республік (Білорусії, Росії та України).

"Тупичівський" (3 га, Городнянський р-н, с. Тупичів) – мальовничий парк з віковими деревами переважно *Tilia cordata* Mill.).

"Панський парк" (1 га, Козелецький р-н, с. Савин) – старовинний парк пана Солонини, має широкий склад листяних та голонасінних видів (*Picea*, *Abies*). Частина дерев, зокрема *Robinia pseudoacacia* L., досягли віку 200 років. В 1857 році тут гостював Т.Г. Шевченко, де створив кілька малюнків.

"Стольненський парк" (12 га, Менський р-н, с.Стольне) – парк дендрологічного типу з системою ставків, заснований у XIX ст. В парку зростає більше 50 видів і культиварів деревних рослин.

Парк "Ніжинського" педуніверситету (5 га, м. Ніжин) – цінний старовинний парк з віковими *Quercus*, *Acer*, *Populus*, є ряд екзотичних видів в посадках.

Парк "імені Т.Г. Шевченка" (10 га, м. Новгород–Сіверський) – старовинний парк з віковими деревами *Tilia cordata* Mill., *Quercus robur* L., *Fraxinus excelsior* L., *Ulmus laevis* Pall.

"Софіївський" старовинний парк (53 га, Носівський р-н, с. Софіївка) – старовинний парк з насадженням *Quercus robur* L., *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L., *Robinia pseudoacacia* L. та інших видів, є алеї, ставок і мальовничі галявини.

"Рівчак–Степанівський парк" (12 га, Носівський р-н, с. Рівчак–Степанівка) – парк в центрі села з багатим видовим складом деревних рослин та курганами на його території, закладений у 1957 році.

Парк "Жевахівщина" (19,3 га, Прилуцький р-н, смт. Линовиця) створений у 70-х роках XVIII ст. Унікальна алея *Pinus sibirica* Du. Tour., кілька вікових дерев *Quercus robur* L.

Парк "імені Т.Г.Шевченка" (16,6 га, Прилуцький р-н, смт. Линовиця) – парк з віковими деревами *Acer platanoides* L., *Populus alba* L., *Tilia cordata* Mill. та комплексу ставків).

Парк "Івківці" (2,5 га, Прилуцький р-н, с. Івківці) – старовинний панський парк XVIII ст., в деревостані якого старі дерева *Quercus robur* L., *Betula pendula* Roth., *Aesculus hippocasranum* L., *Robinia pseudoacacia* L. Він знаходиться на схилах яру, виконує рекреаційне, важливе протиерозійне та водоохоронне значення.

"Дігтярівський" (4,5 га, Срібнянський р-н, смт. Дігтярі) – старовинний парк, закладений у 1825–1832 рр. як складова частина Дігтярівського маєтку П. Галагана. Він являє собою насадження з *Quercus robur* L., *Tilia cordata*

Mill., *Acer platanoides* L.

"Срібнянський" (25,8 га, Срібнянський р-н, смт. Срібне) – старовинний парк, заснований у XIX ст. У парку зростають вікові *Quercus*, *Picea*, *Larix*, декілька екземплярів *Acer saccharinum* L., *Acer pseudoplatanus* L., декоративні чагарники (*Philadelphus coronarius* L., *Syringa vulgaris* L.).

"Талалаївський" (96 га, Талалаївський р-н, смт. Талалаївка) – парк створений силами громадськості райцентру в 1956–1957 рр. на схилах ярів і балок. В парку налічується понад 100 видів деревних рослин, є ряд інтродуцентів; створено мальовничий ставок площею 18,8 га.

"Червоно-Плугатарський" (20 га, Талалаївський р-н, с. Червоний Плугар) – старовинний парк дендрологічного типу, створений в 60-х роках XIX ст. На території парку в 6 га налічується 52 види і підвиди деревних видів.

"Лизогубівський" ("Седнівський парк") (22 га, Чернігівський р-н, смт. Седнів) – старовинний парк, заснований наприкінці XVII ст. на базі природної діброви на високому березі р. Снов. В парку вікова алея з *Aesculus hippocasranum* L., чимало багатовікових дерев.

Інтеграція історико-культурних пам'яток в регіональну екомережу Чернігівської області значно збагатить її функціональне значення і дозволить органічно хоча б частково вирішити проблему збереження об'єктів історичної спадщини у форматі існуючих об'єктів природно-заповідного фонду (дендропарків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва) і включення нових, що не мають природоохоронного статусу, але вирізняються відповідною природною і ландшафтною цінністю.

ВИСНОВКИ

1. Чернігівська область розташована на півночі України, є другою за площею (32,9 тис. км²) та знаходиться у 2-х фізико-географічних зонах (Полісся та Лісостепу), що обумовлює своєрідність її біоти, ценозів і ландшафтів. Гідрологічна мережа її області включає 1570 великих, середніх та малих річок різного розміру, які є важливими компонентами і складовими регіональної екологічної мережі регіону, переважно сполучних територій.

Рослинність Чернігівської області збереглася у природному стані приблизно на третині її території, переважно у поліській частині області. Загальний характер рослинного покриву цієї території визначається як території поширення соснових, сосново-дубових і дубових лісів, евтрофних осокових та осоково-гіпнових боліт, торф'янистих, заплавних та болотистих лук.

2. Розбудова екомережі (в межах існуючої нормативно-правової бази) в системі цілісних функціональних комплексів є інтегральною організацією збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, поєднує в собі попередні системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність з різними напрямками природокористування, та є основним елементом стратегії збалансованого розвитку. До складу екомережі входять землі різних категорій, а саме: природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони річок та озер; землі лісового фонду; пожезахисні лісові смуги; землі оздоровчого і рекреаційного призначення з їх природними ресурсами, території, в з природними об'єктами, що мають особливу природну цінність; ділянки, раритетного біорізноманіття частково землі сільськогосподарського призначення (пасовища, луки, сіножаті); та радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом.

3. Для охорони, збереження і відтворення рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин, ландшафтів, цінних природних комплексів, які мають значну

наукову, історичну, екологічну та естетичну цінність, в Чернігівській області сформована мережа природно-заповідного фонду, яка налічує 654 об'єкти 8 категорій. Існуюча система природно-заповідних територій області виступає своєрідним екологічним каркасом розроблено регіональної екологічної мережі і потребує подальшої розбудови переважно шляхом створення поліфункціональних об'єктів та заповідання територій, площею більше 500 га.

4. Основною метою розбудови регіональної екологічної мережі Чернігівської області є збільшення в області земель з природними ландшафтами до рівня близького до притаманного їм природного стану, та формування територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, забезпечення збереження природних екосистем, ландшафтів і біорізноманіття.

5. Принцип побудови регіональної екологічної мережі Чернігівської області базується відповідно до загальноприйнятих концепцій і програм формування екологічної мережі в Україні. Слід констатувати, що вся територія області входить до складу Центрального Поліського природного регіону, а також по її території проходять (перетинаючись) два природні коридори загальнодержавного значення: широтний – Поліський і меридіональний – Дніпровський.

6. В складі розробленої регіональної екомережі Чернігівської області та відповідної її схеми виокремлюються і відповідним чином виділяються такі основні елементи як: 19 ключових територій (з них 6 – національного значення, 10 – регіонального, 3 – локального значення) і 29 сполучних територій (з них 3 – національного значення, 19 – регіонального, 7 – локального значення)).

7. Ключові території регіональної екомережі Чернігівської області виступають як території важливого біологічного значення, є інтегрованими в об'єднану екосистемо–ландшафтну структуру та осередками збереження різноманіття на його різних рівнях (від видового, екосистемного і до ландшафтного), та середовищ існування біоти. До ключових територій національного значення належать найбільш збережені центри гено–,біо–, цено та ландшафтного різноманіття північного сходу України, а саме: Дніпровська (53 000 га, 20 об'єктів ПЗФ) , Верхньо–Деснянська (6 800 га, частина Деснянського біосферного резервату, 1 об'єкт ПЗФ), Мезинська (31035,2 га, 9 об'єктів ПЗФ), Ічнянська (9665,8, 8 об'єктів ПЗФ), Межирічинська (102472,95га 14 об'єктів ПЗФ), Сновська (48 000 га, 24 об'єкти ПЗФ).

8. Сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виступають як природні каркасні екологічні коридори, які зв'язують між собою ключові території і включають існуюче біорізноманіття різного ступеню природності і збереженості, та середовища його існування, та частково території ренатуралізації. Вони сприяють підтриманню процесів репродукції, обміну генетичним матеріалом, розповсюдженню, міграції та поширенню видів на сусідні території, а також можуть виступати окремими територіями з густою мережею збережених природних ареалів. До сполучних територій національного значення регіональної екомережі належать території долинного характеру і заплав найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

9. Інтеграція історико–культурних пам'яток в регіональну екомережу Чернігівської області значно збагатить її функціональне значення і дозволить органічно хоча б частково вирішити проблему збереження об'єктів історичної спадщини у форматі існуючих об'єктів природно-заповідного

фонду (дендропарків і парків–пам’яток садово–паркового мистецтва) і включення нових. Щ о не мають природоохоронного статусу, але вирізняються відповідною цінністю.

10. Розбудова регіональної екомережі Чернігівській області передбачає систему таких заходів: створення нових об'єктів природно–заповідного фонду; збільшення площі земель, наданих у користування установам природно–заповідного фонду; збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико–культурну та рекреаційну цінність; проведення заходів щодо водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів; особливого режиму використання земель на ділянках витоків річок; формування системи транскордонних природоохоронних територій, збільшення площ захисних лісових насаджень, створення полезахисних лісових смуг та залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андриенко Т.Л., Блюм О.Б., Вассер С.П. [и др.] Природа Украинской ССР . Растительный мир / Т.Л. Андриенко, О.Б. Блюм, С.П. Вассер и др. – Киев: Наук. думка, – 1985. – 208 с.
2. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте охраны. / Т.Л. Андриенко, Ю.Р. Шеляг – Сосонко – К.: Наук. думка, – 1983. – 216 с.
3. Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клестов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації. / Т.Л. Андрієнко, В.А. Онищенко, М.Л. Клестов, О.І. Прядко, Р.Я. Арап – К.: 2001. – С 6-14, 48-55.
4. Дадашева Т.Г., Карпенко Ю.О. Програма формування екомережі в Чернігівській області: загальні засади її побудови та роль в охороні біорізноманіття. // Природничі науки на межі століть (До 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ). – Мат-ли наук, практ. конф.
5. Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій / Я.П. Дідух, Ю.Р. Шеляг–Сосонко // Укр. ботан. журн., – 2003. – Вип. 60 – №1. – С. 6 - 17.
6. Загороднюк И.В., Хоменко В. Фауна Украины у "Червоній книзі Української РСР" (1980). Біогеографічний аналіз // Ойкумена. – 1995. – N 1–2. – С. 95–99.
7. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" – м. Київ, –16 червня 1992.
8. ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища";
9. ЗУ "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки";
10. ЗУ "Про тваринний світ";
11. ЗУ "Про рослинний світ";
12. Карпенко Ю.А. Роль экологической сети Черниговской области в формировании системы межгосударственных природоохранных территорий. // Еврорегион «Днепр»: создание и развитие, проблемы и перспективы. – Гомель: 2003, – С. 193–195.
13. Карпенко Ю.О. [кол. авт.] Зелені скарби Чернігівщини. [Під заг. ред. Ю.О. Карпенка] – Чернігів, – 2004. – 84 с.
14. Карпенко Ю.О. Екомережа межиріччя Десна–Сейм в систем екомережі

Чернігівського і Новгород–Сіверського Полісся. – //Регіональні екологічні мережі України та роль громадськості в їх впровадженні. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004, – С.23-29.

15. Карпенко Ю.О. Заплава р. Десни як сполучна територія структурних елементів пропонованої екомережі Чернігівської області. //Мат-ли I Всеукр.з'їзду екологів України. – Вінниця, 2006. – С.46–50.

16. Карпенко Ю.О. Природно-заповідний фонд Чернігівської області [Під ред. Ю.О. Карпенка] – Чернігів, – 2002. – 240 с.

17. Карпенко Ю.О. Раритетний ценофонд Чернігівського Полісся та його охорона на територіях природно-заповідного фонду загальнодержавного рівня / Ю.О. Карпенко // Збірн. наук. праць Полтав. держ. педагог. універ. імені В.Г. Короленка. Вип. 4 (37). – Полтава: ПДПУ, – 2004. – С. 157 – 165.

18. Карпенко Ю.О., Горностай В.І., Марисова І.В. [та ін.] Дивосвіт природи Чернігівщини. Кн. I. Зелений аксомит лісів нав. пос. для вчителя / Ю.О. Карпенко, В.І. Горностай, І.В. Марисова та ін. – Чернігів, – 2001. – С. 3 – 13.

19. Карпенко Ю.О., Горностай В.І., Потоцька С.О. [та ін.] Вищі спорові судинні рослини флори Чернігівщини. / В.І. Горностай, С.О. Потоцька. // Представленість вищих спорових судинних рослин в гербарних фондах ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, – 2005. – С. 60 – 70.

20. Карпенко Ю.О., Горностай В.І., Потоцька С.О. [та ін.] Голонасінні Чернігівщини (біологія, екологія, хорологія, фітосозологія та інтродукція) / Ю.О. Карпенко, В.І. Горностай, С.О. Потоцька та ін. – Чернігів, – 2006. – С. 80 – 86.

21. Карпенко Ю.О. Поліський екокоридор на Чернігівщині. – Жива України. – № 6. 2006. – С.8 –9.

22. Лукаш О.В. Природно–заповідні території Чернігівського Полісся – перспективні складові коридору міжнародного значення екомережі Українського Полісся, їх фітоценотична характеристика. – //Регіональні екологічні мережі України та роль громадськості в їх впровадженні. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С.85-92.

23. Лукаш О.В., Карпенко Ю.О. Флористичні та геоботанічні дослідження на Чернігівщині: історія і сучасність. – //Актуальні проблеми ботаніки та екології. – К.:2000. – С. 4–6.

24. Мовчан Я.І. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів утілення // Конвенція про біорізноманіття: громадська обізнаність і участь.

К.: Стилос, 1997. – 150 с.

25. Мулярчук С.О. Ліси Чернігівщини. I. Соснові та широколистяні хвойні ліси. / С.О.Мулярчук // Укр. ботан. журнал., – 1968. – Вип. 25, №1. – С. 47 – 54.
26. Національний атлас України : атлас / [наук. ред. Руденко Л. Г.] ; Інститут географії НАН України [та ін.]. – / [наук. ред. Руденко Л. Г.]. – К.: ДНВП "Картографія", 2007. – 440 с.
27. Панченко С.М., Кузьменко Ю.В., Андрієнко Т.Л., Гаврись Г.Г., Кругліков С.А. Екологічна мережа Новгород–Сіверського Полісся. – //Регіональні екологічні мережі України та роль громадськості в їх впровадженні. - К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С.57–68.
28. Потоцька С.О. Підходи до оптимізації природно–заповідної мережі міста Чернігова з врахуванням системи охорони дендрофлори. "Медобори". / С.О. Потоцька: мат–ли міжнар. наук.–практ. конф. [Присвяченої 20-річчю природного заповідника "Медобори"]. - Тернопіль, – 2010. – С. 837 – 841.
29. Рідкісні та корисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі [Наук. ред. д.б.н. Андрієнко Т.Л.]. – К., – 1997. – 62 с.
30. Розбудова екомережі України. /Під ред. Ю.Р.Шеляга–Сосонка. – К.: Програма розвитку ООН. Проект "Екомережі". 1999. – 127 с.
31. Романенко В.Д. Гидроэкологические проблемы и их приоритетное решение //Гидробиол.журн. – 1994. – 30, №1, – С.3–9.
32. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона. [Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко]. – Київ: Фітосоціоцентр, – 2006. – 316 с.
33. Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю.Р.Шеляга–Сосонка. – Київ: Фітосоціоцентр, 2004. 71 с..
34. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К: Глобалколсантинг, – 2009. – 900 с.
35. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
36. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества [Под общ. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко] – Киев: Наук, думка, – 1987. – 216 с.
37. Шеляг–Сосонко Ю.Р., Гродзинський М.Д., Романенко В.Д. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины. – Киев: Фитосоциоцентр, 2004. – 144 с.